

Mikkel Bækgaard
Svanevang

Svanevang

Et episk drama før, under og efter 1864-krigen

Tekst, idé, personer og layout
Mikkel Bækgaard

Spiltestere
Klaus Meier Olsen
Rikke 'Munchkin' Sørensen
Sanne Harder
Kristoffer Kjær Jensen
Anders Frost Bertelsen
Catrine Zorn Christiansen

Tak til
Anne Vinter Ratzer, Susanne Bindslev,
Jonas Breum Jensen og Ulrik Kold
for kyndig korrektur
Søren Høper for at udlåne sit eneste eksemplar
af *1864 - for Gud, konge og fædreland*

"Så rejse vi til vort fædreland,
der ligger ej dag i dvale,
der stander en borg så prud og grand
med gammen i gyldne sale,
så fredelig der til evig tid
med venner i lys vi tale."
Den signede dag med fryd vi ser

Indhold

<i>Indhold</i>	2
<i>Intro</i>	2
<i>Indledning og overblik</i>	3
<i>Indledning</i>	4
<i>Om spilpersonerne</i>	6
<i>Den gamle præstegård</i>	9
<i>Første akt</i>	11
<i>Anden akt</i>	18
<i>Tredje akt</i>	32
<i>Appendiks</i>	36
<i>Historisk baggrund</i>	37
<i>Litteraturliste</i>	42
<i>Bilagsoversigt</i>	42

Svanevang, december 1863

Der er mørkt på Svanevang. Vinternatten har indfundet sig, og fra de små vinduer ses petroleumslamper, tællelys og skæret fra kaminen i den store stue. Det er den toogtyvende december – snart jul – og i morgen kommer gæsterne. De to ungersvende fra København er på vej, og de skal have en værdig modtagelse.

Men nu er der endelig blevet roligt i den gamle præstegård. Det er sent og dagens arbejde er fuldendt. I morgen venter de sidste gøremål, og så er det af sted til stationen for at byde gæsterne velkomne til en glædelig jul med gås, blodpølse og evangeliet om Jesusbarnets fødsel. Og måske følger kærligheden endda med; for nogen mener, at det er på tide, at de to frøkener i huset finder sig en respektabel husbond. Og hvad er umiddelbart et bedre parti end en løjtnant og en student? – to repræsentanter for fædrelandet og fremtiden!

I køkkenet sidder kokekonen og de to stuepiger uden ord. De drikker en kop velfortjent kaffe efter en lang dags arbejde – trætte, men også spændte og tilfredse. Tilbage er lugten af klejner, fedt og gær. Deres cigaretter lyser let op i det dunkle tusmørke fra lampen over køkkenbordet. Det er snart sengetid, og i morgen står de op længe inde solopgang.

I den anden ende af huset, i den store stue, sidder pastor Nellemann med ild i piben. Han stirrer ind i kaminen, og i skødet ligger en rejseberetning af H.C. Andersen. Øjenlågene er tunge, og han kæmper for at holde dem åbne nok til at kunne læse videre.

Lyset er knapt, og det er svært at se detaljerne på det store maleri – en Skt. Hans-aften på Skamlingsbanken med Grundtvig og Lehmann som de store talere. Det andet maleri – af heltene fra Fredericia – ligger helt hen i

Intro

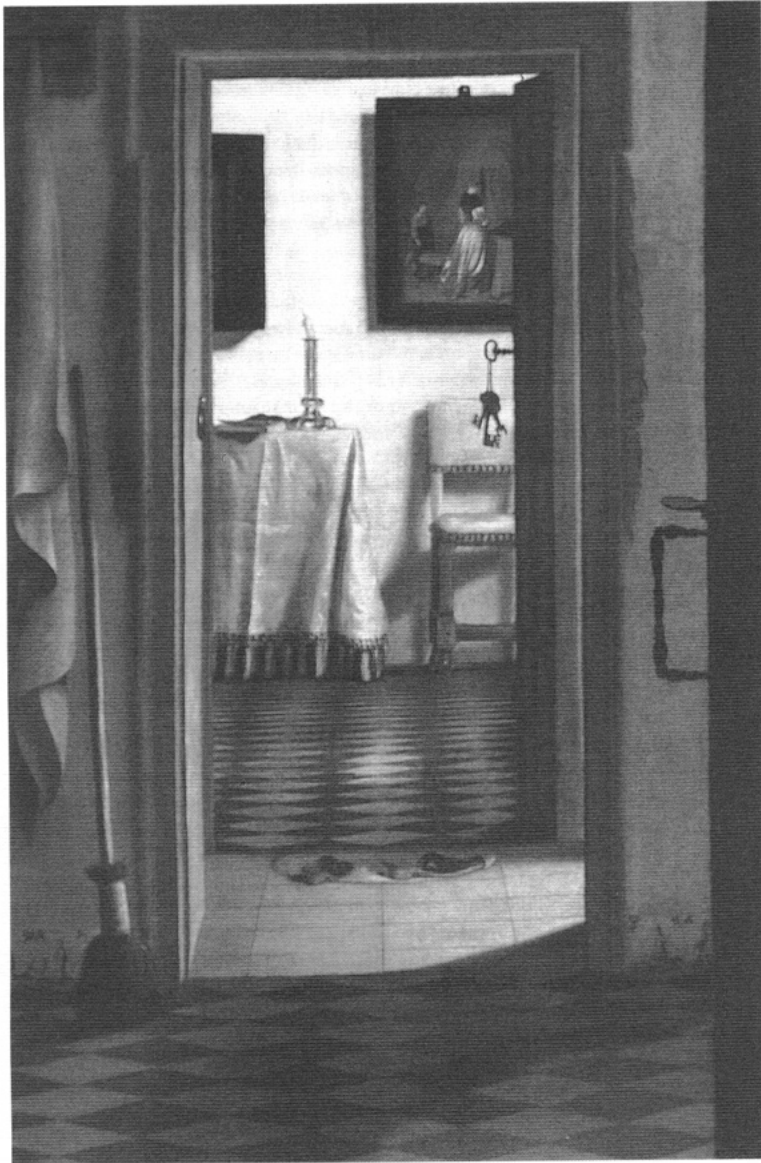
mørke i den fjerne ende af stuen. Fra gyngestolen under petroleumslampen nynner Agnes, den yngste datter, en stille sang, mens hun broderer på sit sjal til juleaften. Tankerne glider væk i mørket, og drømme om romantik og heltemod fylder rummet. Men også om dystre emner, som ingen vil tale højt om.

Udenfor i kulden høres den knirkende lyd af støvler i sneen. Den ældste datter Emilie trodser frosten med en enkel lygte i hånden. Hun holder sjalet tæt om sig, og knuger posen med julegodter. Midtvejs på sin tur over gårdspladsen stopper hun dog op – hun ser, at der er lys i et gavlvindue på første sal i hovedbygningen. Hun får en pludselig idé, vender om, går tilbage til huset og ind gennem køkkendøren – staldkarlen kan vente. Med listende skridt bevæger hun sig op ad den smalle trappe og åbner forsigtigt døren til Kristians kammer...

På skibet fra København slapper de to rejsende af med et spil kort og en cigar. I morgen er de fremme på Svanevang. Imens diskuterer de nationens tilstand; novemberforfatningen og den kommende krig. Men også kærlighed, videnskab og kunst. De glæder sig til en jul langt væk hjemmefra – en jul hos den elskværdige pastor Nellemann på Svanevang.

Det er juletid med traditioner, glæde og små overraskelser...

Men langt derfra ved rigets grænse bevogter en gruppe trætte soldater Dannevirke. Decembernatten er bidende kold, og de drømmer sig alle hjem til varmen, julen og familiens selskab. Endnu sker her intet, men om få måneder er alting forandret. Så er der ikke længere noget at bevogte. Det stolte rige er i opløsning.

Indledning og overblik

Synopsis

Præsentation af spillere

En tur rundt på Svanevang

Indledning

Velkommen til Svanevang. Velkommen til Danmark. Velkommen til et land i forandring, nationens stolthed og krigen – den uundgåelige skæbne, som rammer landet – hovmodet, der står for fald.

Velkommen til 1863, samfundets forandring og romantikkens død. Og velkommen til de skæbner, der gemmer sig bag historien – til de mennesker, som for altid vil være mærket af begivenhedernes gang. Velkommen til, kære spilleder.

Svanevanger historien om en families skæbne før, under og efter den nationale katastrofe i 1864, hvor den danske folkesjæl og nationalisme led et svigende nederlag i krigen mod tyskerne. Scenariet handler om en præstefamilie og dens nærmeste i tiden omkring krigen og om, hvordan begivenhederne påvirker dem og deres indre forhold. Historien er delt op i tre akter, og vi

følger hovedpersonerne fra julen 1863 - før den blodige krig - over de dystre måneder fyldt med angst og nederlag under krigen, og endelig i julen 1864 - efter krigen, hvor Sønderjylland er faldet i tyskernes hænder, og nationens stolthed er slagen. Scenariets hovedkonflikt udgøres af personernes forhold til hinanden og til sig selv, og hvordan krigen påvirker dem.

Første akt udspiller sig i julen 1863, hvor to unge mænd ankommer til præstegården. Denne del handler om, hvorledes der bliver knyttet en række bånd mellem spillerpersonerne i form af kærlighed, had og jalousi, som man i de følgende akter kan spille videre på.

I anden akt er krigen brudt ud, og de unge mænd er draget af sted til Dannevirke i en rus af nationalisme og krigseufori. Døtrene og pastoren sidder derhjemme og er ængstelige for de unge og landets skæbne. Der er kun en sparsom kontakt mellem de to grupper, og ventetid, uvished og håb er i centrum i denne del, der bygger

videre på de relationer, der er skabt i første del.

Tredje akt udspiller sig ved den efterfølgende jul, hvor alting er forandret. Hovedpersonerne bliver igen samlet for at fejre jul, men hvordan ser deres relationer ud nu? Har krigen påvirket dem for altid? Er kærligheden stærk nok til at overleve? Eller er der kommet nye og vigtigere ting i personernes liv, der påvirker deres syn på hinanden og sig selv? Og hvad med samfundet? Hvordan påvirker samfundets forandring vores hovedpersoner? Er det hele en ren tragedie, eller åbner de nye tider op for nye og anderledes muligheder, der kan føre karaktererne og deres indbyrdes forhold i helt nye retninger?

Centralt i scenariet står Pastor Nellemann og hans to døtre, Emilie og Agnes. De bor på præstegård den Svanevang i en lille sydjysk landsby ikke langt

Info

Opbygning af teksten

Denne scenarietekst er delt op i fem hovedkapitler. Første kapitel, som du sidder med nu, er en introduktion til scenariets idé, personer og univers. Herefter kommer de tre akter, som selve spillet er bygget op over. Endelig er der et appendiks, der omhandler den historiske kontekst for scenariet.

Igennem hele scenarieteksten finder du en lang række bokse, som går mere i dybden med enkelte detaljer. Her bliver bipersonerne præsenteret og handouts forklaret. Generelt indeholder boksene forskellige spiltekniske detaljer, der ikke hører hjemme i selve hovedteksten. Desuden finder du ideer og tips, som du kan bruge som spilleder. Endelig kommer der nogle konkrete eksempler fra spillet af scenariet, som måske kan give dig flere ideer og gøre det hele mere klart for dig.

Info

Historisk setting

Svanevang udspiller sig før, under og efter den anden slesvigske krig i 1864. Det var under denne krig, Danmark og den danske folkesjæl led et alvorligt nederlag. Først trak hæren sig tilbage fra Dannevirke. Herefter blev de danske styrker løbet over ende ved Dybbøl. Endelig mistede Danmark hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg, og den nye grænse kom til at gå ved Kongeåen syd for Kolding.

Den historiske baggrund for krigen var underskrivelsen af en ny forfatning for det danske rige, der skulle gælde for både kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig. Tyskerne, med Otto von Bismarck i spidsen, så underskrivelsen som en trussel, og danskerne blev stillet overfor et ultimatum om at trække forfatningen tilbage, ellers ville hertugdømmerne blive besat. Danmark gav ikke efter for presset og d. 2. februar 1864 rykkede 60.000 preussiske og østrigske soldater ind i Slesvig. Få dage efter trak den danske hær sig tilbage fra Dannevirke og tog opstilling i skanserne ved Dybbøl nær Sønderborg. Preusserne belejrede stillingerne, og d. 18. april blev danskerne løbet over ende. I mellemtiden havde østrigske soldater besat Jylland, og efter nogle måneders krig blev der sluttet fred med store nationale tab for Danmark til følge.

Den kulturelle baggrund for scenariet handler kort fortalt om den danske nationalromantiks død og overgangen til en ny samfundsorden, hvor industrialiseringen og videnskabelige dyder er på vej frem. Biedermeierkulturen er den fremtrædende borgerkultur ved scenariets start, men krigen og det efterfølgende sammenbrud har store konsekvenser for Danmark og påvirker i høj grad kulturen og de mennesker, der bor her.

Vil du læse mere om den historiske baggrund for Svanevang, bør du læse appendikset, hvor jeg gennemgår de politiske og kulturelle aspekter mere indgående.

fra Kolding. Ved scenariets start har pastoren inviteret to unge mænd fra København til Svanevang for at holde jul. Det er den medicinstuderende Jakob og løjtnanten Jens-Peter, som pastoren kender gennem sine mange kontakter i hovedstaden. Pastoren håber inderligt på, at døtrene vil interessere sig for de unge herrer. Der er ikke meget, han ønsker sig mere, end at se sine døtre gift med et par gode og respektable unge mænd.

Men alt er ikke fryd og gammen. I kulissen spøger pastorens nevø, Kristian, der også bor i præstegården efter at hans nærmeste familie døde under træarskrigen. Han er næsten som en søn af huset, men på trods af dette er der en speciel tiltrækning mellem ham og de to døtre, som bliver mere og mere intens, for hver dag, der går.

Scenariets første akt er det intense kammerspil i højsædet. Hvad sker der, når den på overfladen hyggelige biedermeierromantik kolliderer med personernes indre begær? Hvordan udvikler julen sig, og hvordan går det med pastorens planer for sine døtres skæbne? Ender det med forlovelse og eventuelle gifteplaner, eller trækker Kristian døtrene i en anden retning? Og hvad med forholdet mellem pastoren, Jens-Peter, Jakob og Kristian?

Første del er typisk intrige-/dramarollespil, hvor samtaler, intriger og høfligheder præger spillet. Det er her, der er plads til stemningsspil og konversationer om landets politiske tilstand. Julen, sneen og den pæne biedermeierfacade er fokus for første del. Men også angsten for fremtiden, hemmelige drømme og håbet om at finde sig selv og bryde fri fra familiens forventninger skal gerne præge spillet. Mørket lurker under overfladen i form af begær og angsten for krigen, men dette er undertrykt af den høflige overflade og nationalromantiske stemning. Der er dog også plads til håb, romantik og den store kærlighed, der måske blomstrer op.

Anden akt er spilpersonerne delt i to grupper. Kristian, Jakob og Jens-Peter er draget i krig for at forsvare kongeriget mod tyskerne, og tilbage på Svanevang sidder pastoren sammen med Emilie og Agnes. Hvor intrige- og kammerspillet var i centrum i første del, tager stemningsspillet over i anden del. Samtidig bliver det hele mere episk, idet krigen, de barske realiteter og angsten puster til de store følelser. Nu handler det i høj grad om spilpersonernes indre liv. Hvordan har de det med de relationer, der blev skabt i første del, og hvordan påvirker krigen dem? Derudover er der plads til en række intense scener, hvor mændene i krigen kan komme tættere på hinanden personligt. Samtidig kan familien hjemme på Svanevang lære ting om hinanden i den lange ventetid. Angst, intensitet og personlig udvikling er nøgleordene i anden akt.

Rent spilteknisk er anden akt bygget op over en række scener, der beskriver krigen og ventetiden derhjemme. Hertil kommer en række scener, hvor spillerne får mulighed for at fortælle om deres karakterers følelser og konflikter. Dette kommer blandt andet til udtryk gennem en række breve, som personer kan sende til hinanden. Disse breve er faktisk den eneste reelle kontakt mellem de to spilgrupper, der ellers kun hører om hinanden via rygter om krigens forløb.

Tredje akt er det atter blevet jul, og spilpersonerne mødes igen på Svanevang. Traditionen skal holdes i hævd, og relationerne fra første del skal plejes. Men spørgsmålet er, hvor meget der er forandret. Ligesom første del lægger også tredje del op til klassisk dramarollespil. Denne er gang er spillet dog påvirket af de episke begivenheder i anden del. Samtidig har spilpersonerne uden tvivl udviklet sig meget siden første del. Konflikten ligger meget i, hvorvidt relationerne kan holde, eller nye tider for alvor har indfundet sig. Kan den rolige biedermeieridyl opretholdes, eller har nederlaget til tyskerne og krigen gjort sit uafrystelige indtryk? Har spilpersonerne fået nye idealer, og er kærlighedens og begærets væsen forandret for altid?

Info

Stil og genre

Svanevang er et episk drama, med dertilhørende store følelser som kærlighed, had og jalousi. Scenariets atmosfære er præget af intenst drama med masser af julestemning, angst for krigen og afmagt over nederlaget. Spillestilen er præget af spillpersonernes interne forhold, og hvordan de forholder sig til sig selv og hinanden. Der er plads til masser af samtaler på tomandshånd, indre konflikter og følelsesladede udbrud.

Grundlæggende er *Svanevang* et tragisk melodrama, hvor fortællingen om familien og dens skæbne er i højsædet. De enkelte personers udvikling står i forhold til samfundets skæbne, og nederlaget til tyskerne får betydning på mange forskellige planer.

Man kan tale om to parallelle historier i scenariet. Den ene er historien om familien Nellemann, og hvordan krigen påvirker personerne og deres fremtid. Den anden historie er fortællingen om Danmarks fald, nationalromantikens sammenbrud og hvordan det moderne samfund tager over på ruinerne af bristede drømme og illusioner.

Historierne spiller selvfølgelig ind på hinanden, og de kan hver især ses som et resultat af den anden. Fortællingen om familien Nellemann kan ses som et eksempel på samfundets udvikling; romantikkens død og det moderne gennembruds komme.

På den anden side kan samfundets udvikling også ses som et symbol på karakterernes indre udvikling, hvor krigen og nederlaget er et ekspressivt udtryk for spillpersonernes konflikter.

Det er selvfølgelig op til dig som spiller, hvad du vil lægge vægt på gennem spillet. Jeg mener – ikke overraskende – at det væsentligste er, at spillerne får en underholdende og vedkommende rollespilsoplevelse, derforhåbentligt også giver dem noget med hjem, som de kan tygge på.

Frederik Mikael Nellemann

Frederik er pastor på Svanevang. Han er en stolt og elskværdig mand, som holder af sit fædreland og sin familie og vil gøre alt for at forsvare begge dele. Pastor Nellemann er en udpræget Grundtvigianer og han var under sin studentertid en yderst aktiv deltager i det københavnske kulturliv. Her færdedes han blandt kulturelitens spidser som J.L. Heiberg, H.C. Andersen og Adam Oehlenschläger - store mænd som pastoren nærer en håbløs beundring for, og vil gøre alt for at ligne.

Siden den glade studentertid i 1830'erne er Frederik blevet præst i sin fars gamle sogn og lever nu en forholdsvis rolig tilværelse sammen med sine to døtre, Agnes og Emilie, samt nevøen Kristian. Frederik er grundlæggende en lykkelig mand, men alligevel tager han ofte sig selv i at drømme sig tilbage til de glade dage, hvor han var på dannelsesrejse til Rom og Paris og senere studerede i København. For stadig at holde liv i de gamle drømme, rejser pastoren så ofte som muligt til hovedstaden, hvor han stadig begår sig aktivt i kulturlivet og har en lang række kontakter og venner. Han gør alt, hvad han kan, for at følge med i de nyeste tanker og idealer, men reelt set er han blændet af sin nationalromantiske forestilling om verden, hvor Oehlenschläger og Grundtvig står som de store forbilleder. Generelt set er Pastor Nellemann en mand, der i høj grad lever af sine drømme og i en spejling af, hvordan andre lever deres liv. Frederik er en mand, der i udpræget grad er påvirket af, hvad "eliten" ser som det rigtige.

Frederik er efterhånden kommet op i den alder, hvor han må afgøre, om han vil leve i sine drømme, eller om han vil gøre noget aktivt for at blive en rigtig del af den verden, han så håbløst ser op til. Samtidig er det på tide for ham at overveje, hvordan hans familie skal føres

videre. Skal han sætte sin lid til Kristian, eller er det igennem døtrene, at familiens fremtidige lykke og status skal sikres? Han har stor tiltro til de unge mænd, han har inviteret til julen, men hvad gør han, hvis disse „planer“ svigter? Og hvad gør han, hvis spillet mellem Kristian og døtrene begynder at udvikle sig?

Emilie Maria Louise Nellemann

Pastor Nellemans ældste datter er en køn pige, som samtidig besidder en umådelig charme og umiddelbarhed, der går direkte ind i de flestes hjerter. Hun er vant til, at de unge mænd på egnen udviser hende stor opmærksomhed, men hun har endnu ikke ladet sig forføre af den megen interesse. Hun er glad for de unge mænds bejlen, men hun er egentlig ikke interesseret i at føre det videre end det rent uskyldige plan - måske fordi Emilie i virkeligheden er en drømmer, der ikke værdsætter den verden, hun kommer fra. Hun synes godt om mændene i sognet, men hun har meget svært ved at se nogen af dem som sin kommende husbond.

Generelt tænker Emilie ikke så meget over kærligheden eller andre store ting i livet. Hun er vant til at lade dagene gå stille og roligt med små gøremål, og når tiden kommer, hvor hun skal giftes, er hun sikker på, at hun nok skal finde den rette.

Men erotikken og kærligheden er så småt ved at indfinde sig i Emilies liv - måske uden hun helt selv er klar over det. Hun er begyndt at føle en mærkelig tiltrækning til sin fætter Kristian, der også bor på Svanevang. Endnu ved hun ikke, hvad det er for noget, men hun finder det spændende og pirrende - også selvom hun godt ved, at der er noget forbudt ved det. Hvad det udvikler sig til, vil

spillet vise, men det får uden tvivl konsekvenser for både hende og de andre.

Ud over forholdet til Kristian er der også de to unge bejlere, der vækker hendes interesse. Ved spillets start kender hun ikke andet til dem, end det faderen har fortalt, men hun synes det er interessant, at der kommer to unge mænd hele vejen fra København. Og måske kan det være, at det nye og spændende netop er det, der sætter Emilies hjerte i brand.

Agnes Magdalene Nellemann

Agnes er Emilies lillesøster, der dog langt fra besidder den samme skønhed og sociale talent som Emilie. Hun er en rigtig drømmer, der inderligt ønsker sig at finde den store kærlighed. Men modsat sin søster er Agnes ikke nogen udadvendt type, der automatisk får de unge bejlere til at flokkes om sig. Hun forstår ikke, hvorfor søsteren endnu ikke har fundet sig en ægtemand i landsbyen - var hun selv så ombejlet, ville hun ikke helme et sekund med at kaste sig ud i kærlighedens lokkende eventyr. Agnes er meget jaloux på sin søsters succes, og til tider nærmer dette sig regulært had - men kun i korte øjeblikke, for hun ved jo godt, at sådanne følelser er dybt „forbudte“ - og samtidig elsker hun også sin søster højere end noget andet menneske.

Ligesom Emilie er Agnes også begyndt at føle en tiltrækning til Kristian. Men modsat Emilie ved Agnes godt, hvad det er, der sker. Indtil videre har hun unladt at nærme sig Kristian, men måske er det kun et spørgsmål om tid. Hun er ved at sprænges af jalousi, hver gang hun ser Kristian og Emilie sammen. Hun er ikke dum og ved godt, hvad der er på spil mellem de to - bedre end Emilie selv ved det, og det er ved at rive Agnes i stykker indefra.

Agnes er på mange måder et splittet menneske. På den ene side er hun den romantiske drømmer, der kan bruge timevis på at fantasere om den uskyldige kærlighed og

prinsen på den hvide hest. På den anden side har hun et kraftigt begær, der nogen gange truer med at tære hende op. Hun er i høj grad bundet af biedermeierkulturens moral, som holder hendes lyster indespærrede og usagte. Da mændene ikke flokkes naturligt omkring hende, kan hun ikke se, hvordan hun skal komme til at opleve den kærlighed og lidenskab, hun så inderligt ønsker sig. Endnu har hun ikke brugt sin seksualitet og sine drifter som et aktivt redskab, men måske er det netop det, der skal i spil.

Måske kan de to unge mænd fra København blive Agnes' redning. Hun synes, at det er spændende med et par nye mænd, og hun håber selvfølgelig på, at de vil se i hendes retning. Og gør de ikke det, kan det jo være, at Emilie finder interesse for dem - og så står vejen måske åben overfor Kristian.

Kristian Nellemann

Kristian er pastor Nellemanns nevø. Han har boet det meste af sit liv på Svanevang, efter hans nærmeste familie blev dræbt under treårskrigen i 1848-50. På det tidspunkt var Kristian kun syv år gammel. Herefter tog pastoren Kristian til sig, og har opdraget ham i den rette ånd. På mange måder er Kristian en søn af huset, men på trods af dette føler han til tider en splittelse mellem familien og sig selv - som om han stadig har svært ved at finde sin plads i familien, selvom han har boet sammen med den i 15 år. Han føler en stor taknemmelighed overfor alt det, som pastoren har gjort for ham, men samtidig ønsker han også at frigøre sig og gøre noget på egen hånd. Derfor overvejer Kristian blandt andet at gå ind i hæren og deltage i den kommende krig mod tyskerne - og her er det vigtigt for ham, at det er hans eget valg, og ikke et udtryk for onklens nationalromantiske ideer.

Kristian er for nylig vendt hjem fra en dannelsesrejse til Rom og Paris, som pastoren sendte ham på. Denne rejse har påvirket ham meget - ikke så meget fordi han har set alle de store kulturelle højborges i Europa, men fordi han har været væk hjemmefra og har oplevet at skulle stå på egne ben. Kristian drog populært sagt af sted som en dreng og kom hjem som en mand. Fra at være en lidt tilbageholden knægt har han udviklet sig til at blive en viljestærk mand med en personlig og til tider mystisk udstråling. Og denne udvikling er ikke gået ubemærket hen. De to søstre er begyndt at blive tiltrukket af denne mand, og i sit fravær er Kristian også blevet mere påvirket af sine drifter. Han har savnet sine to kusiner inderligt, og i hans modningsproces er han også begyndt at udvikle en mærkelig drift i forhold til dem.

Spørgsmålet er nu, hvor meget Kristian er blevet en mand på rejsen. Kan han tøjle sin nyfundne seksualitet, eller drager den ham og søstrene nærmere mod hinan-

den? Er han selv klar over, hvad det er for et spil, han er ved at sætte i gang? - og hvad fører det med sig? Hvordan forholder han sig til de to unge mænd fra København? Kan han frigøre sig fra onklens forventninger og blive en selvstændig mand?

Jakob Levin Sørensen

Jakob er den ene af de to unge mænd, som pastor Nellemann har inviteret til jul på Svanevang. Han er søn af en velkendt præst fra Valby, som pastoren kender fra sin ungdom. Jakob er en ung spradebasse,

der studerer medicin ved Københavns Universitet. Han er bosiddende på Regensen, hvor han lever det søde studenterliv med selskaber, fester og damebekendtskaber. Udadtil, og især overfor sin fader og dennes bekendtskaber, er Jakob dog en seriøs og dygtig student, der helliger sig sit studie fuldstændig.

På den ene side er Jakob den typiske gammeldags student, der lever livet, studerer hårdt på sit lille kammer og sætter klassiske dyder som dannelse og etikette højt. Men på den anden side er Jakob også en kontroversiel ung mand, der tror på fremskridtet og de nye industrielle ideer. Hans medicinstudie og den tilhørende naturvidenskabelige tankegang har præget ham meget. Jakob er for nylig vendt hjem fra en studierejse til England, hvor han har set industrialiseringen og stødt på nye tanker, der bryder fundamentalt med de romantiske idealer, der hersker i Danmark. Her er han også blevet introduceret for Darwins ideer, og disse har påvirket hans tankegang meget. Pludselig har han set en sammenhæng mellem mennesket og dyrene, som han tidligere har manglet i sit studie.

På overfladen er Jakob en charmerende og følsom ung mand, der ved, hvordan han skal begå sig i de fleste situationer. Men under overfladen truer hans kyniske tilgang til verden med at bryde igennem og vise andre sider af ham. Han er samtidig en damernes ven, der er god til forførelsens kunst - men i virkeligheden betyder det ikke så meget for ham følelsesmæssigt... Eller sådan bilder han sig i hvert fald ind, at det er. Han har læst Søren Kierkegaards *Forførerens dagbog* og den bruger han nu som sit store forbillede. Men i virkeligheden er meget af hans kyniske tilgang til verden dog temmelig påtaget, og måske ender det med, at han falder til ro og finder sit inderste jeg... Hvad det så end er...?

Jens-Peter Bildgaard

Jens-Peter er Jakobs barndomsven og søn af en højtstående officer i den danske hær. Han er sammen med Jakob draget til Svanevang for at holde jul - på trods af, at han ikke kender pastoren personligt. Det gør derimod hans far, som altid har talt varmt om Nellemanns familie og døtre, og det har fået Jens-Peter til at tage med til Jylland i julen.

Jens-Peter og Jakob kender hinanden fra deres tid som soldater sammen. Men hvor Jakob gik i gang med studierne efter endt værnepligt, fortsatte Jens-Peter sin karriere. Det er gået godt for ham, og inden for ganske få år, er han avanceret til løjtnant og har nu kommandoen over flere geledder. Men det hele er ikke fryd og gammen for ham, for under den dygtige løjtnant gemmer der sig også en til tider splittet ung mand, der er vokset op i Slesvig og har visse tyske bånd. Nok er han dansksindet og opvokset i en dansksindet familie, men han besidder ikke helt den samme patriotisme, som de fleste i landet gør - og især hans egen far.

På overfladen er Jens-Peter en rolig og stolt mand, der ikke giver udtryk for de store følelser og begejstring. Han er dog høflig og venlig og er god til at begå sig i de dannede kredse. Under overfladen er han en følsom mand med et romantisk og ægte hjerte. Samtidig har han et mystisk og dragende blik, som mange kvinder falder for. Men det kræver en del at finde manden bag facaden, hvilket ofte har resulteret i store skuffelser hos de kvinder, der har fattet interesse for den smukke løjtnant.

Jens-Peter er på mange måder en mand, der er påvirket meget af sine følelser og sit begær. Men hans umådelige selvdisciplin har indtil videre tøjlet begge dele og i stedet har han satset på sin karriere i militæret. Det med kvinder og ægteskab kunne vente for ham, men nu er han parat. Han fornemmer, at krigen nærmer sig, og han vil gerne indgå forlovelse med en kvinde inden, så han har noget at længes hjem til i de lange nætter med kulde og ventetid.

Den gamle præstegård

Bag bakker, skov og søer ligger den lille stationsby Udsted. Syd for Kolding, tæt på Christiansfeldt og med en lille jernbanestation som byens naturlige hjerte. Tre gange dagligt ankommer toget med passagerer, pakker og post til landsbyens venlige og imødekommende indbyggere. Byens præst er i daglig tale kendt som Pastor Nellemann, og han har sit hjem i byens ældgamle præstegård, som bærer det stolte navn Svanevang – et smukt sted, der ligger lidt uden for byen ved den lille landsbykirke, der er områdets naturlige vartegn.

Svanevang er et idyllisk sted. En stor hovedbygning i to etager, en gårdsplads og en længe med både lade og stald til hestene og de to køer, som hver dag giver mælk til familien. Bag stuehuset ligger den store have med æbletræer, buske og den yndige hvide bæk, hvor mangt en romance er udlevet i tidernes løb.

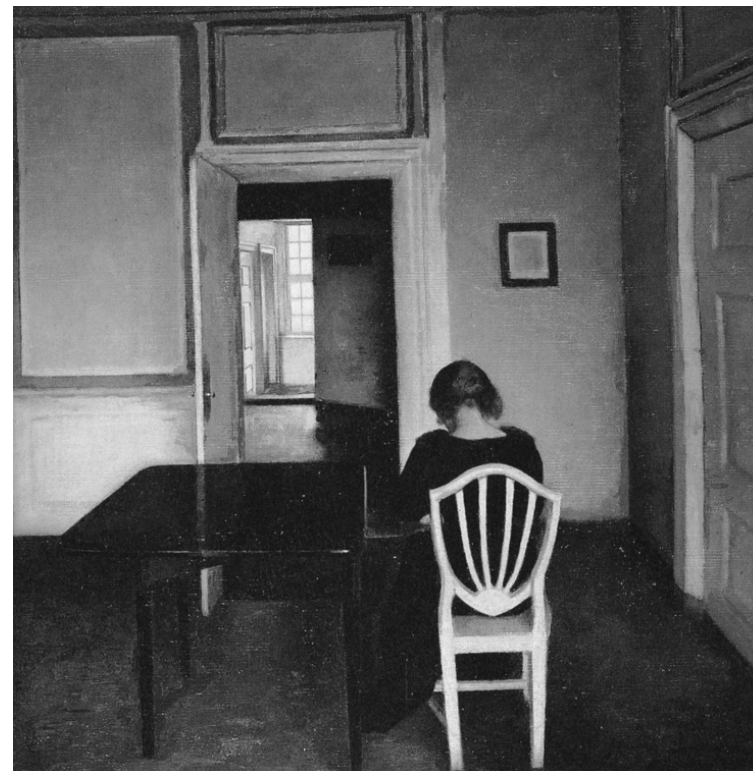
Præstegården har sit navn efter den nærliggende sø, hvor en svanekoloni stolt promenerer på vandet. Svanerne ses også tit i haven, hvor de spankulerer omkring sammen med ænder og andre vadefugle fra søen.

Egnens smukke kirke ligger kun ganske kort fra præstegården. For at komme derover skal man blot gå ad en lille

sti, op af den nærliggende bakke og videre igennem en låge i det stendige, der omkranser kirkegården. Og så har man pludselig den mest vidunderlige udsigt over det meste af sognet med landsbyen nogle hundrede meter væk.

Indenfor på Svanevang er der god plads. Stueetagen er præget af to store stuer, hvor familien lever meget af sin dagligdag. I spisestuen er der altid dækket op med sølvtøj og hvide duge, og ved særlige lejligheder bliver den store lysekronen tændt med dens fireogtyve stearinlys. Den store stue rummer en stor buldrende kamin, en række lænestole i smuk stil og flere gyngestole. På væggene hænger to malerier, hvor det ene er en Skt. Hans aften på Skamlingsbanken, hvor Grundtvig og Orla Lehmann er de store talere. Det andet viser heltene fra Fredericia og Isted, der vender hjem til København under lystig sang. Her dufter der ofte af pastorens tobak, som han gladelig stopper i sin pibe og nyder på de lange vinteraftener. På reolerne findes massevis af bøger; fra teologiens mytiske verden over Oehlenschlägers digtekunst til skuespil og sonater. Endelig står en af familiens stoltheder i stuen – et stort og gammelt flygel, som døtrene ivrigt har tilbragt mange lykkelige stunder ved.

Ellers er der i stueetagen et stort køkken og nogle små kamre, hvor de to tjenestepiger og kokekønen har deres gang. I køkkenet leves meget af det daglige liv, og her er aldrig for travlt til, at man kan have sig en god snak om både stort og småt. Og det er ikke kun tyendet, der færdes her – både døtrene og pastoren kommer ofte herind, hvor ingen ser sig for god til at smøre et stykke brød eller skænke en kop kaffe, hvis det er nødvendigt.

På første sal er der en række værelser og kamre, hvor familien tilbringer deres nætter og enlige stunder. Pastorens soveværelse er det største, mens det mindste kammer, som ligger i den ene gavl, er Kristians. Desuden har begge døtre et værelse og pastorens gamle mor har et varmt rum med en stor himmelseng som det eneste møbel ud over nogle kommoder og skabe. De sidste kamre er forbeholdt de gæster, der af og til besøger Svanevang. De er ganske hyggelige og brugbare, men er noget spartansk indrettede.

Handout

Maleriet i stuen

Det ene af de to malerier i stuen på Svanevang er vedlagt som handout og forestiller soldaternes hjemkomst til København efter Slaget ved Fredericia i 1849. Maleriet er primært beregnet til at sprede den nationalromantiske følelse af "*anden fra '48*" til spillerne.

Bjerpetsøner

Tyendet

Udover spilpersonerne huserer der også andre folk på Svanevang. De har ikke den store relevans for scenariets konflikt og udvikling, men de kan være med til at bringe liv i spillet og skabe stemning. Brug dem, som du finder det væsentligt – og lad dem være, hvis ikke, du kan finde dem anvendelige. Det skal nævnes, at ingen af dem er nævnt i beskrivelsen af spilpersonerne. Introducerer du dem, så husk at beskrive, hvem de er.

Maren – kogekone: Husets kogekone er en tyk og elskværdig dame, der har passet kødgryderne det meste af en menneskealder. Hun holder sig stort set til køkkenet, hvor hun dog ikke går af vejen for at sige sin mening – og det gælder både overfor tyendet og for pastorens familie. Maren taler ikke så meget, men hun har en klar og temmelig bestemt holdning til de meste, og når hun siger noget, er det ofte vigtigt og definitivt. Hun har en meget moderlig udstråling, og de fleste holder af hende som et fast holdepunkt i tilværelsen. Samtidig tør de færreste sige hende imod.

Lisbeth – tjenestepige: Den ældste af de to tjenestepiger er sidst i tyverne og er en flyvsk type, der altid snakker, hvad enten hun bliver spurgt eller ej. Hun er dog dygtig til sit arbejde, men til tider kan man godt blive irriteret på hendes evige bedrevenhed. Hun taler meget om at få sig den rette mand, men indtil videre er det kun blevet ved snakken – på trods af at hun deltager i alle de baller i landsbyen, hun overhovedet kan komme i nærheden af.

Vera – tjenestepige: Den yngste tjenestepige er meget ung – knap fyldt tyve – og er yderst forsigtig i sin fremtoning. Hun har kun været ansat på Svanevang i et års tid, og hun føler sig stadig en del frem i sit arbejde.

Hvis det lykkes at finde ind under hendes sky facade, finder man en romantisk, køn og passioneret pige, der dog samtidig gør sig selv for store bekymringer. Hun har en kæreste i landsbyen, som hun prøver at se så ofte, som det er muligt.

Klavs – staldkarl: Ude i et lille kammer bagerst i laden bor præstegårdens staldkarl, der tager sig af alt det praktiske arbejde i forbindelse med hestene, de to køer og hønsene i hønsegården. Han er en stille og eftertænksom fyr, som man i det daglige ikke ser meget til. Når man kommer ind på ham, kan han dog være ganske humoristisk, og han kan være mand for mangt et sarkastisk indlæg, hvis han først kommer i sit es.

Klavs er glødende nationalist, og når situationen i Slesvig spidser til, tøver han ikke et sekund med at melde sig til hæren. Og denne beslutning får katastrofale konsekvenser for ham, da han ikke vender levende hjem fra slaget ved Dybbøl.

Klavs har et ganske specielt forhold til de unge på Svanevang, der af og til besøger hans kammer for at få en uforpligtende snak om alt mellem himmel og jord. Klavs er især nært knyttet til Kristian, og de kan næsten betragtes som venner, der forstår hinandens situationer ganske vel. Klavs er, som de fleste andre unge mænd i landsbyen, en smule forelsket i Emilie, men ved ikke rigtigt, hvordan han skal gribe det an – mest af alt er han jo ganske klar over, at det er forgæves.

Klavs kan blive et interessant kort, hvis kærlighedsspillet mellem de to bejlere, døtrene og

Bjerpetsøner

Den gamle mor og en hund

Gudrun – pastorens gamle mor: Gudrun er en ældgammel dame på 85 år, der næsten er blind og bruger det meste af dagen på at hvile sig. Hun er dog en elskværdig kvinde, og selvom hun ikke siger meget, sker det i ny og næ, at hun kommer med et skarpt indlæg ved middagsbordet, der sætter alting på plads eller i et nyt perspektiv. Gudrun er mest ment som et lille festligt indslag i scenariet, og hun kan være god til at bryde diverse formelle stemninger med en kommentar om mændenes opførsel eller madens manglende smag. Generelt er hun en gammel nostalgiker, der selvfølgelig mener, at alting var meget bedre i gamle dage, før verden gik af lave. Til tider kan hun være decideret ubehøvlet, men ofte sidder hun blot stille og lytter. Men selvom man kan have hende mistænkt for at være distræt og fraværende, skal man endelig ikke vide sig for sikker – gang på gang overrasker hun med skarpe kommentarer og indfald.

Werther – hund: Familiens Nellemanns gamle hund har en del år på bagen, men den er stadig let til bens og gør gladeligt af alle, der nærmer sig præstegården. Den sover det meste af dagen væk, men aldrig mere tungt, end at den straks vågner op ved lyden af mad eller fremmede. Den er desuden ganske kælen og den skal ikke se folk an ret længe, før den indbyder til at man kløer den bag øret.

Der er ikke rigtig nogen på Svanevang, der kan huske hvilken race, Werther er – men han ligner en mellemtung mellem en golden retriever og en irsk ulvehund.

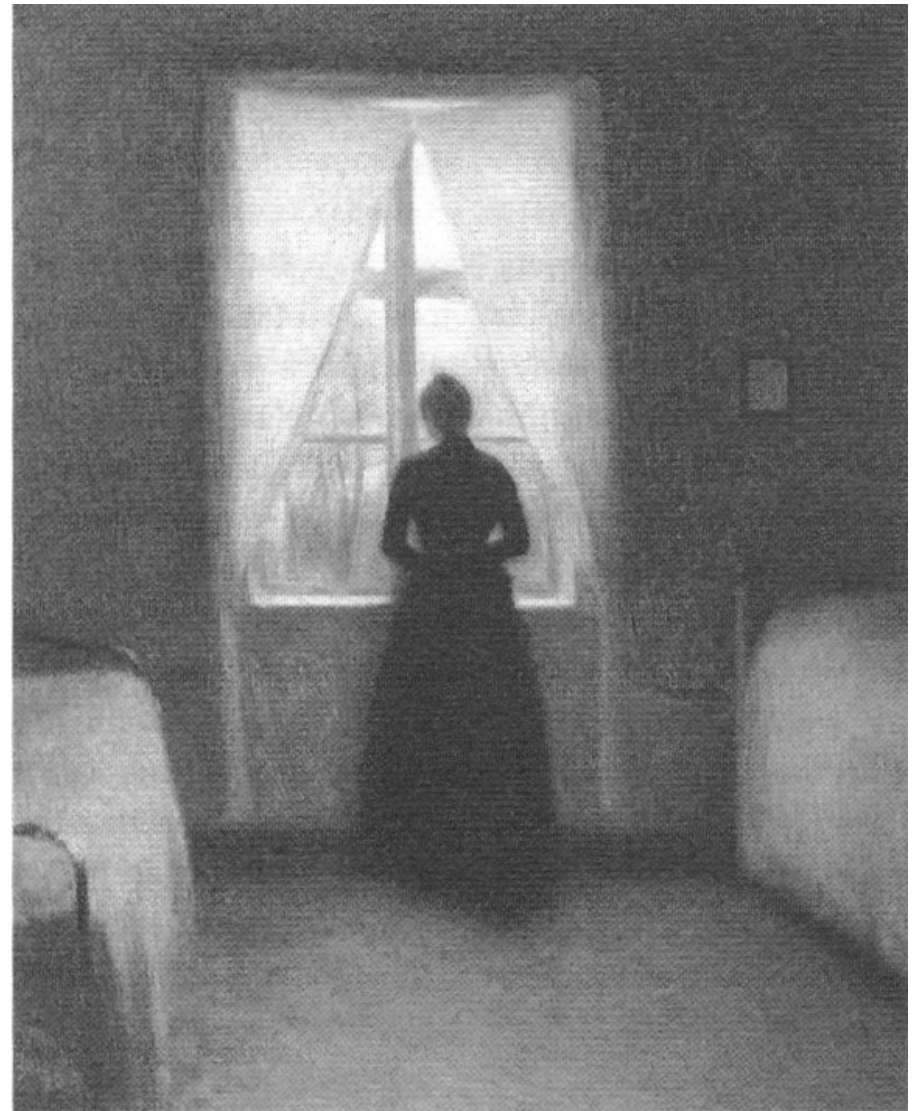

Første akt

Jul,
Nationalromantik,
Kærlighed og
Idyl

Første akt

Øverblik

Første del af *Svanevang* spiller sig i julen 1863. De to unge mænd fra København ankommer til præstegården og fejrer julen sammen med pastoren og hans familie. Stemningen er præget af høfligheder, højtid og romantik – men sikkert også af nationale tanker om den tilspidsede situation i hertugdømmerne.

Spilledertip

Tidsforløb og timing

Første akt er uden tvivl den del af scenariet, der vil strække sig over længst tid – nok omkring halvdelen af den samlede spilletid. Det er her, spillerne skal have tid til at komme ind i deres roller. Samtidig skal konflikterne åbnes op og dramaet skal spidse til mod slutningen, således at der er stærke følelser på spil, når krigen bryder ud og spillersonerne er adskilte i anden akt.

Hvor meget du vil lade spillerne styre første akt, er meget en smagsag. Personligt foretrækker jeg at give dem god tid til at lære rollerne at kende og bare spille deres roller uden de store konflikter. Mange spillere ynder at snakke inn-game om politik, kunst og deslige, og her er der rig mulighed for det. Spillerne skal nok selv sørge for, at dramaet blusser op og konflikterne kommer i centrum, når de finder det passende.

Din vigtigste funktion i første akt er at være stemningsskaber og sørge for at det ikke tager alt for lang tid. Det kan du gøre ved at "klippe" scenerne, så de ikke strækker sig i det uendelige. Scenebeskrivelserne er selvfølgelig kun vejledende, så brug dem, du finder passende. Skær de scener væk, du ikke gider, og lav gerne nye, hvis du føler for det.

Det essentielle for denne del af scenariet er at få skabt relationer mellem karaktererne, som de følgende dele kan bygge videre på. Det er vigtigt, at kærlighedsspillet mellem de to unge mænd, døtrene og Kristian kommer til at udvikle sig. Samtidig skal pastoren gøre op med sig selv, om han ønsker at få sine døtre gift med bejlerne, og hvordan han har det med forholdet mellem Kristian og døtrene.

Første akt indledes med at de to ungersvende ankommer til stationen i Udsted. Herefter følger julen og de efterfølgende juledage, og der afsluttes med den årlige julefest i byens forsamlingshus. Dagen efter rejser Jakob og Jens-Peter tilbage til København, og nytåret venter som en lille epiløg på første akt.

På stationen

Svanevang tager sin begyndelse på stationen i Udsted. Det er den 23. december – lillejuleaften. Sneen ligger i tykke dynger under den klare himmel, og frosten mærkes tydeligt i kinder og næsebor.

Biperson

Stationsforstanderen

Jens Pedersen: Udsteds stationsforstander er en venlig og imødekommende mand, der er på god fod med de fleste beboere i landsbyen. Hans position som leder af stationen og tilhørende telegrafstation gør ham til et af byens naturlige midtpunkter.

Stationsforstanderen sætter en dyd i at kunne levere nyheder til folk i byen, og han er kendt for ikke selv at have mange holdninger, dahan ikke ser sig selv som debattør, men derimod som budbringeren, der kan sætte gang i debatten. Han ser meget op til pastoren, som han altid sørger for at kontakte som den første, når der er vigtige nyheder – måske især fordi pastoren er yderst imødekommende og ofte inviterer på en kop kaffe og et glas sherry.

Stationsforstanderen er en elsket mand i Udsteds selskabsliv, og det skyldes nok mest af alt, at han har et hjerte for l'hombre, gode vine og et enkelt jagtselskab i ny og næ. Han er desuden god til at lytte, og er god til at få folk til at lette deres hjerter, hvad enten de måtte indeholde bekymringer og glæder.

På perronen står Pastor Nellesmann, hans to døtre og Kristian. De venter på de to ungersvende Jakob og Jens-Peter, som ankommer med 12.21-toget. Stationsforstanderen står ved siden af og spejder efter toget, der snart kan ses komme ud fra skoven. Han taler høfligt til pastoren og spørger til højtid og de gæster, der er på vej. Toget er gået over tiden, og folk kigger utålmodigt på deres lommeure. Stationsforstanderen undskylder forsinkelsen og forklarer det med den megen sne og den generelle juletravlhed i Fredericia og Kolding.

Biperson Skolemesteren

Adam Jeronimus Hasselager: Byens skolemester er på mange måder et meget sørgeligt og ubehageligt bekendtskab. Han er leder af byens skole, som han styrer med hård hånd til tonerne af gammeldags pædagogik, spanskrør og eftersidninger.

Skolemesteren gør meget ud af at omgås de rigtige mennesker, så han kan snobbe opad i det sociale hierarki og blive accepteret af de bedre kredse. Han er tydeligt misundelig på pastoren og dennes stilling, og han bruger enhver lejlighed til at fedte for pastoren og kommentere hans gerning – og kan han kritisere eller være bedrevende er der ikke meget, der holder ham tilbage.

Skolemesteren har en holdning til næsten alt, hvad der sker – både i landsbyen og resten og kongeriget – og han er ikke bleg for give udtryk for disse holdninger. Og ofte er han enten meget på tværs, eller også fedter han så meget for folk, at det er ulideligt.

Der er ingen tvivl om, at skolemesteren misunder alle, der har en bedre uddannelse, end han selv, og at han i virkeligheden gerne ville føre sit liv videre end til at være leder af en skole. Og det er tydeligt, at skæbnen har spillet sit spil, således at han nok aldrig kommer videre – hvor gerne han end vil.

Men på trods af sine ubehageligheder og snobberier er skolemesteren dog også af og til en venlig mand. Han har et romantisk hjerte, og lukker man op for hans sentimentale side, kan man få en ret reel person ud af

I toget fra Fredericia sidder Jakob og Jens-Peter. Der er spredt opbrudsstemning fra de folk, der snart skal af, og en drager begynder at hjælpe passagererne med at finde deres kufferter. Konduktøren proklamerer, at man om få minutter vil være i Udsted og at næste stop herefter vil være Christiansfeld.

Endelig kan røgen fra toget ses, og spændingen stiger. Børnene på perronen er specielt opstemte, og flere mødre prøver ihærdigt at dysse dem ned og få dem til at holde sig fra kanten af sporene.

Toget ankommer og folk begynder at komme ud fra vognene. Jakob og Jens-Peter er nogle af de sidste, der får sig gelejdet ud. Når alle er kommet af toget, og nye passagerer er stået på, løfter stationsforstanderen armen og blæser i sin fløjte. Toget svarer med et kort hvin fra kedlerne og sætter i gang igen med kurs sydover.

Herefter er der dømt velkomst og udveksling af høfligheder – ”glædelig jul” og ”Guds fred”. Det er nu, at spillpersonerne har den første mulighed for at se hinanden lidt an og give et godt indtryk af sig selv overfor de andre.

En kanetur

Når ceremonien på stationen er overstået, og de to gæster har fået styr på deres bagage, er det på tide at komme af sted til Svanevang.

På den anden side af stationsbygningen holder familiens kane, og staldkarlen venter tålmodigt med tømmerne i hånden. Han sørger for gæsternes bagage og hjælper dem op i kanten. Herefter er det af sted gennem skoven til den gamle præstegård, hvor tyendet venter med frokost og brændevin.

Turen tager en lille halv time og bringer spillpersonerne over snedækkede marker, gennem skoven og forbi flere små isdækkede søer. På vejen møder de eventuelt skolemesteren i sin kane. Han har været et smut forbi kirken, og stopper nu op og konverserer kort med pastoren og døtrene. Han ønsker gæsterne velkomne og siger, at han kommer forbi en af dagene – han har noget, han lige skal drøfte med pastoren. Herefter ønsker han glædelig jul og forsætter sin tur tilbage til landsbyen

Detaljer og handout Den politiske situation

Ved scenariet start er den politiske situation mellem Danmark og Tyskland meget tilspidset. Christian IX har i hast underskrevet i novemberforfatningen, og de tyske tropper har taget opstilling ved grænsen til det danske kongerige. De danske tropper har trukket sig ud af Holsten og Lauenborg og den 23. december rykker de fjendtlige tropper ind – der er dog endnu ikke en krigserklæring, da de to sydlige hertugdømmer er med i det tyske forbund.

Stemningen er på bristepunktet og stormagterne har nægtet at komme Danmark til undsætning i tilfælde af et tysk angreb. Norge og Sverige overvejer at hjælpe, men når frem til den beslutning, at dette er et anliggende mellem Danmark og det tyske rige.

De danske politikere kæmper på højtryk for at finde en fredelig løsning på konflikten, men alle ved godt, at krigen er uundgåelig – blandt andet fordi Bismarck virker fast besluttet på at indlemme både Slesvig og Holsten i det tyske rige.

Stemningen i Danmark er dog optimistisk, og mange mener, at det blot er en formsag at slå tyskerne tilbage – vi gjorde det jo ved Isted og Fredericia, så vi kan selvfølgelig gøre det igen.

Ankomst og frokost

Efter turen gennem skoven svinger kanten ud fra træerne, og med et ligger den gamle præstegård foran spillpersonerne. Der er røg i skorstenen, og Werther springer ud fra hoveddøren med en venlig gøen. Snart efter står de to tjenestepiger i døren og er klar til at tage imod gæsterne og deres bagage.

Jakob og Jens-Peter får anvist deres værelser, og når det passer pastoren bliver der serveret frokost i spise-stuen. Der er nu mulighed for at få varmen oven på kaneturen

Spillertip

Jakob og Øllet

Det er interessant at se, hvordan Jakob reagerer på at få serveret hjemmebrygget øl, der ikke smager af meget i forhold til de ales og stouts, som han har lært at drikke i England. Samtidig er han jo en god bekendt af Brygger Jakobsen, og han nyder ofte en kølig Carlsberg (Bajersk øl) hjemme i København – og der er ingen tvivl om, at de smager af væsentligt mere, end Marens hjemmebryg. Her har han rig mulighed for blamere sig med de moderne tider og industrialiseringens vidundere, som er på vej.

og se hinanden ordentligt an over en god bid brød.

Frokosten består af et solidt udvalg af typiske danske frokostspecialiteter som sild, blodpølse og god, fed flæsk. Det er ikke noget overdådigt måltid, men der mangler bestemt ikke noget. Brændevinen er Marens hjemmelavede porsesnaps, og øllet har gæret i gruekedlen det meste af efteråret.

Resten af dagen

Hvad der sker resten af dagen er ganske åbent. Efter frokosten er det måske på tide, at gæsterne for alvor finder sig til rette, og ellers er der tid til at lære Svanevang at kende. Her kunne en spadseretur i haven og op til kirken måske være en mulighed; og hvad er bedre selskab for et par ungersvende end et par elskværdige jomfruer som Agnes og Emilie? Ellers vil pastoren uden tvivl gerne vise rundt i området og han kan sikkert fortælle mange gode anekdoter om Svanevangs begivenhedsrige historie.

Aftensmaden består ikke af noget særligt. Den udgøres af en suppe med en god gang medisterpølse og flæsk til. Herefter kan spilpersonerne slappe af med en god cigar og en cognac, inden de sikkert går tidligt i seng efter en lang og begivenhedsrig dag. Men der er jo selvfølgelig fire herrer samlet, og det er jo lige det, der skal bruges til en L'hombre.

Mon ikke, at de to gæster også sammen skal vurdere, hvad de synes om de to unge døtre. Og mon ikke at døtrene også lige skal evaluere de unge herrer. Pastoren og Kristian holder sikkert deres indtryk for sig selv, men der er ingen tvivl om, at de følger spillet nøje...

Juleaftensdag

Denne juleaftensdag på Svanevang står de fleste tidligt op for at forberede alle de ting, der skal være klar, inden julefreden for alvor kan sænke sig over den gamle præstegård. Og det er garanteret ikke kun tyndet, der har travlt – også de to døtre kan give en hånd i køkkenet og Kristian kan også gøre gavn rundt omkring. Ppastoren har forberedelser i kirken, og hans prædiken skal måske også lige finpudses, inden det går løs til gudstjenesten. Hvad de to gæster laver, er nok lidt mere uvist, men mon ikke de kan finde noget at fordrive tiden med – de kan jo vælge at hjælpe til, men ellers er der masser af spændende bøger i pastorens bibliotek, der kan fange deres interesse.

Julegudstjenesten

Sidst på eftermiddagen er der den årlige julegudstjeneste i kirken, hvor unge og gamle fra sognet mødes for at høre evangeliets ord, pastorens prædiken og for at ønske hinanden en glædelig jul.

Allerede i god tid strømmer kanerne til, og folk finder sig til rette på de kolde bænke. Kirkeklokkerne ringer gudstjenesten ind, og præcis klokken fire stemmer orglet i et smukt prælude. Selve gudstjenesten forløber, som den slags nu gør, og højdepunktet er selvfølgelig pastorens prædiken, der især i år er ventet med spænding – alle forventer en national tale med masser af politisk indhold og referencer til den aktuelle og tilspidsede situation i Slesvig og Holsten.

Efter gudstjenesten hilser alle pænt på pastoren og hans familie, og man ønsker dem en rigtig glædelig jul. Mange roser prædiken, og mange kommenterer også dens indhold. Skolemesteren bemærker ligeledes prædiken. Han roser den tilmed, men der var et par steder deri,

Spillertip

pastorens prædiken

Det er selvfølgelig fedt, hvis den spiller, som spiller pastoren, rent faktisk holder en tale, der kan minde om en prædiken. Du kan allerede inden spilstart fortælle ham, at det ville være en god idé. Så kan han indtil gudstjenesten gå og overveje og forberede sig til den.

Indholdet bærer sikkert præg af den politiske situation i Danmark, nationalfølelsen og om at stå sammen. Men sikkert også af ønsker om fred, fordragelighed og Jesus som lyset i en mørk tid.

Stikord til prædiken kan være: Den kommende krig, nationalt sammenhold, kærligheden til sine nærmeste, Jesus som lysbringer midt i vinterens mørke samt det personlige forhold til Gud og troen.

Svanevang

hvor han var uenig – og det lader han bestemt ikke gå forbi i tavshed.

Julemiddagen

Efter den veloverståede gudstjeneste er det endelig tid til at sætte sig til bordet og nyde den store, dejlige julemiddag. Der er selvfølgelig tid til lidt afslapning og toilette, inden dørene til spisestuen åbnes, og sølvtøjet i al sin glans kan stråle på familien og dens gæster.

Middagen består af farseret gåsesteg med svesker og æbler. Tilbehøret udgøres af hvide og brunede kartofler, rødkål og Marens helt specielle, hjemmelavede tyttebærkompot. Til maden serveres et par flasker af en udsøgt rødvin, som Kristian havde med hjem fra Frankrig til pastoren. Desserten er risengrød med smørklat og kanelsukker – og ve dem, der glemmer at sætte en portion ud i laden til nissen...

Den store stue og juletræet

Når julemaden har lagt sig vel til rette i spil personernes maver, åbnes dørene til den store stue. Traditionen tro, er det døtrene, der står for juletræet, og derfor har de forinden haft travlt med at pynte det og sørge for, at alle stearinlysene er tændt, når de store dobbeltdøre går op.

Nu er der dømt dans om træet, julegodter fra kræmmerhusene og efterfølgende gaver. Tjenestepigerne serverer kaffe, konfekt og cognac og resten af aftenen står i hyggens tegn.

Der er nu rig mulighed for at snakke om alt mellem himmel og jord, og samtidig er det nu, de forskellige konflikter mellem spilpersonerne gerne skal begynde at røre på sig for alvor. Gæsterne er sikkert begyndt at have en idé om, hvordan de vil gribe døtrene an. Samtidig kan den ophøjede stemning, den gode mad og alkoholen have

Første akt

Detalje

Danske juletraditioner

Blandt spillerne skal der nok sidde et par hoveder, der i udpræget grad hænger sig i historiske detaljer om, hvordan julen udfoldede sig midt 1800-tallet. For at få et indtryk af danske juletraditioner i 1863 kan det være en god idé at tænke på klassikere som *Peters jul* fra 1863 og *Højt fra træets grønne top* fra 1848. Begge beskriver julen i et borgerhjem i København, og selvom der er langt fra Svanevang til hovedstaden, er der nok mange lighedspunkter i traditionerne – især fordi pastoren sætter en stor dyd i at følge med i de moderne ideer hos borgerskabet i København.

en væsentlig indvirkning på de forskellige personers begær. Og mon ikke, at kimen til visse udskejelser bliver lagt denne aften.

pastoren vil uden tvivl forsøge at få det hele til at forløbe anstændigt og sørge for, at hans døtre finder den rette mand i en af de to unge herrer fra København. Og ellers har han sikkert nok at gøre med at trøste ulykkelige døtre og holde alvorlige samtaler med Kristian om fremtiden og familiens gode navn og rygte.

Juledagene

De efterfølgende helligdage er meget åbne. Der er ikke de store aktiviteter, ud over at pastoren selvfølgelig har nogle gudstjenester i kirken. Forberedelserne til julefesten går sikkert så småt i gang, og der skal jo syes kjoler, findes kavalerer og meget andet. Ellers er tiden åben for at dramaet kan udspille sit frit, og spilpersonerne kan gøre det, de finder passende i forhold til sig selv og deres situation.

Den store stue og juletræet

Spillertip og anekdote

Julegaverne

Det vil virke godt for historien, hvis spillerne rent faktisk fortæller om, hvilke julegaver, deres spilpersoner forærer til de andre. Dette kan sige rigtigt meget om karaktererne, deres ambitioner og indbyrdes forhold.

Under spilsten forærede pastoren for eksempel sine døtre lækkert silkestof, som de kunne sy kjoler af til julefesten. Kristian gav pigerne litteratur fra den store verden. Det samme gjorde Jakob, som eksempelvis forærede Søren Kierkegaards *Forførerens dagbog* til Emilie.

Detalje

Et par visitter

Sent på aftenen kommer skolemesteren måske på en kort visit. Han kommer for at ønske glædelig jul og for at tale med pastoren om julefesten tredje juledag. Traditionen tro, er det pastoren der skal holde talen til sognebørnene om eftermiddagen i forsamlingshuset, og han vil lige minde pastoren om det – derudover har han et par ideer, som kunne være med i talen. I virkeligheden fisker skolemesteren efter selv at få lov til at holde talen, men det nævner han ikke direkte. Han bliver selvfølgelig meget beåret, hvis pastoren lader hvervet gå videre.

Ud over skolemesteren kigger også et par andre af byens spidser forbi for at få et lille glas og ønske familien en glædelig jul – og så skal de jo også lige have sig et indtryk af de to gæster, som de allerede har hørt så meget om.

Detaljer Nyheder udefra

I løbet af juledagene kommer der masser af nyheder fra det politiske spil. Den 23. december er tyskerne rykket ind i Holsten og Lauenborg, og truer nu med at rykke videre ind i Slesvig, hvis ikke novemberforfatningen bliver trukket tilbage.

Samtidig er den danske regering blevet sammenkaldt til hastemøder og nytårsaftensdag meddeles det, at kongen har fyret konseilspræsidenten (statsministeren) Hall og i stedet udnævnt D. G. Monrad til ny leder af regeringen. Monrad er efter sigende mere orienteret mod en helstatspolitik end Hall, der var kraftigt orienteret mod en ejderpolitik, hvor en forfatning kun skulle gælde for kongeriget og Slesvig. Det viser sig dog senere, at Monrad ikke kan gøre meget mod de tyske krigsplaner.

Fremdrift og handout Indkaldelsesbreve

Hvis du vil kæde de forskellige akter sammen, kan du med held lade indkaldelsesbrevene for de unge herrer til hæren dukke op allerede i juledagene. Dog skal du huske på, at det giver en bedre effekt i forhold til scenariet, hvis Kristian melder sig frivilligt og ikke bliver tvang-sindkaldt.

Se mere om indkaldelserne i afsnittet "indkaldelsen" i næste akt. Selve indkaldelsesbrevene er vedlagt som handout.

Julefesten

Tredje juledag afholdes den traditionsrige julefest i Udsteds forsamlingshus. For mange af de unge i landsbyen er det et af årets absolutte højdepunkter, hvor den kedelige hverdag for en stund kan glemmes – i stedet kan man danse og more sig til den lyse morgen, og måske blomstrer romantikken og kærligheden endda. Mangt et frø til senere forlovelser er blevet sået til julefesten, men også skuffelser, syndige udskjelser og blødende hjerter har truet mange familiers idyl og ære.

Julefesten er tænkt som det store klimaks i første akt. Det er kulminationen på juledagene og de to ungersvendens besøg. Dagen efter rejser de tilbage mod København, og det er altså deres sidste aften sammen med pastoren og hans døtre i denne omgang. Det er nu, at der skal handles, hvis eventuelle forlovelser skal indgås; og det er nu, at Kristian skal gøre, hvad han kan for at forhindre dette, hvis han vil have døtrene for sig selv.

Det er også denne aften, at pastoren skal gøre alt, hvad han kan, for at få spillet sine kort så godt som muligt. Krigen er på vej, og det ved alle. På trods af nationalfølelse og eufori, er de fleste godt klar over, at man går hårde tider i møde. Hvis ikke pastoren får skabt sig nogle gode alliancer, er det måske for sent for ham og hans døtre, før krigen for alvor gør sit indtog. Og måske er det nu, han skal sikre sig de bedste kort for Kristian, som

han sikkert fornemmer, er på vej ud et sted, hvor han ikke kan bunde.

Alt i alt er der lagt op til stort drama denne aften i forsamlingshuset – og at der er masser mennesker samlet, gør det bestemt ikke mindre. Der er unge piger, der sukker efter Kristian, og der er unge mænd, som vil give deres højre arm for et enkelt kys af Emilie. Samtidig er der lagt op til skæve blikke og rygtedannelse, hvis der er begyndt at ske ting mellem Kristian og døtrene – og det ser jo ikke så godt ud på familien Nellemanns renommé.

Festen starter allerede ved middagstid. Det store juletræ tændes, og børnene møder op i deres yndigste søndagstøj. Hele eftermiddagen er der så løjer, sjov og ballade – der bliver danset om træet, sunget sange, leget skjul og meget mere – og alle glemmer den barske virkelighed, der trænger sig på fra alle sider.

Aftensmaden indtages i form af de medbragte mad-

SpillertipsKavalere

Til ethvert godt bal hører sig kavalere, og den årlige julefest er bestemt ingen undtagelse. Faktisk er noget af det vigtigste for pigerne denne aften at skaffe sig en præsentabel kavalere, som man kan vise frem med stolthed.

Der er selvfølgelig lagt op til kamp om pigernes gunst, når nu både Kristian, Jakob og Jens-Peter er interesserede i at få sig en ledsager. Og hvordan mon Agnes reagerer, hvis hun finder sig en smuk og charmerende kavalere?

Hvis ikke Kristian bliver ledsager for en af de to døtre, står der masser af piger på spring i landsbyen for at følges med ham. Og smedens datter vil gøre næsten alt, for at det skal blive netop hende.

kurve, som mange ungmøer og tjenestepiger har brugt timer på at forberede. Der er hvert år en uskrevet konkurrence om at have den flotteste og mest spændende kurv med, og de forskellige bidrag bliver ivrigt diskuteret af husmødre og døtre.

Når maden er vel overstået, starter selve ballet. Det er nu på tide for alvor at vise de smukke kjoler frem og få danse skrevet på balkortet. Musikken leveres af organisten fra kirken samt et par dygtige kammermusikere og de spiller lanciers og andre fine danse, som dog kun de færreste fra landsbyen formår at udføre fejlfrit. Det hele er meget fornemt, og det er tydeligt at mange af landsbyboerne ikke forstår at opføre sig korrekt i forhold til den borgerlige etikette – til stor ærgrelse for blandt andet skolemesteren og andre af byens ”spidser” – og til endnu større morskab for andre.

Ved midnatstid slutter den officielle del af julefesten. Det er nu, den årlige tale skal holdes og traditionelt er det pastorens opgave. Talen henvender sig primært til byens

unge og omhandler normalt emner som fremtiden, det kommende år og den moral, der trods morskaben, ikke må stå for fald – og i år er der nok også stor sandsynlighed for, at politiske emner sniger sig ind.

Når talen er veloverstået, er festen officielt slut og den uformelle del tager over. Fruerne, deres mænd og de mange børn går hjem i seng, og tilbage bliver de unge, der nu får lov til at more sig på egne præmisser. Pastoren bliver der nok også for at sørge for, at usømmeligheden ikke helt tager over – og vil han gerne hjem i seng, tager skolemesteren gerne den opgave på sine skuldre.

Bordene bliver stillet ud til siden, og øllet og brændeviinen bliver fundet frem. En flok spillemænd fra landsbyen spiller op, og dansen går nu til den lyse morgen til tonerne af kendte folkesange. Det er nu, morskaben for alvor tager fart, og det er nu, at begæret for alvor viser sit ansigt...

Aftøjse

Efter den store julefest er der dagen efter dømt afrejse. Der er lagt op til en trist afsked, hvor ingen rigtig ved, om de kommer til at se hinanden igen. Samtidig er der måske uforløst blikke og spil, der endnu ikke har fået lov til at folde sig ud i fuldt flor, og det præger uden tvivl stemningen.

Jakob og Jens-Peters tog afgår ved middagstid, og på stationen venter stationsforstanderen tålmodigt på, at toget indfinder sig. Det er bidende koldt, og de enkelte folk på perronen skutter sig under deres frakker.

Klokken 12.21 præcis kører lokomotivet ind på stationen, og folk stiger ombord med deres bagage. Vinduerne bliver rullet ned, og passagererne vinker til de efterladte på perronen. Stationsforstanderen sætter sin fløjte for munden og giver et kraftigt hyl i den. Kedlerne svarer, og toget sætter sig i bevægelse. Langsomt forsvinder det fra stationen, og efter et par minutter kan man ikke længere

se det for skoven og de mange bakker.

Toget bevæger sig roligt gennem det snedækkede landskab, og efter nogle timer ankommer det til Fredericia, hvor et skib venter på at føre de to unge herrer tilbage til kongens København...

Tilbage står familien Nellesmann, og pludselig synes krigen tættere på end nogensinde...

Nytår

Som en lille epilog på første akt kan du lade spillerne beskrive deres nytårsaftener. Hvad sker der, hvordan har de det, og hvad forventer de af det kommende år? Det rolige nytår på Svanevang kan sikkert give en god dramatisk kontrast til de store og overdådige festligheder i København, som Jakob og Jens-Peter uden tvivl deltager i – men spørgsmålet er selvfølgelig, om de hellere ville være et helt andet sted.

Anden akt

Krig,
Angst,
Afmagt og
Nederlag

Anden akt

Øverblik

Anden akt udspiller sig i de måneder, som krigen i 1864 strækker sig over. Spilpersonerne er delt i to grupper, hvor de unge mænd er draget i krig for at forsvare fædrelandet og tilbage på Svanevang sidder pastoren og de to døtre i uvished og længsel. Konflikten i anden akt udgøres især af de spændinger, adskillelsen automatisk medfører, samt af de oplevelser og indtryk, som krigen giver spilpersonerne.

Hvor første akt var meget løst struktureret og fokus lå

på interaktionen mellem spilpersonerne, er anden akt fokuseret på en række konkrete scener, som påvirker spilpersonerne. Der er tale om en fastlagt handling, som spillerne ikke kan gøre meget for at ændre. Det væsentligste er ikke, hvad spilpersonerne gør, men hvordan de forholder sig til det, der sker omkring dem.

Ud over de konkrete scener, som spilpersonerne bliver "trukket" igennem, er en vigtig del af anden akt selvfølgelig også personernes samtaler i de lange ventetider samt den sparsomme kontakt, der er mellem de to grupper i form af breve.

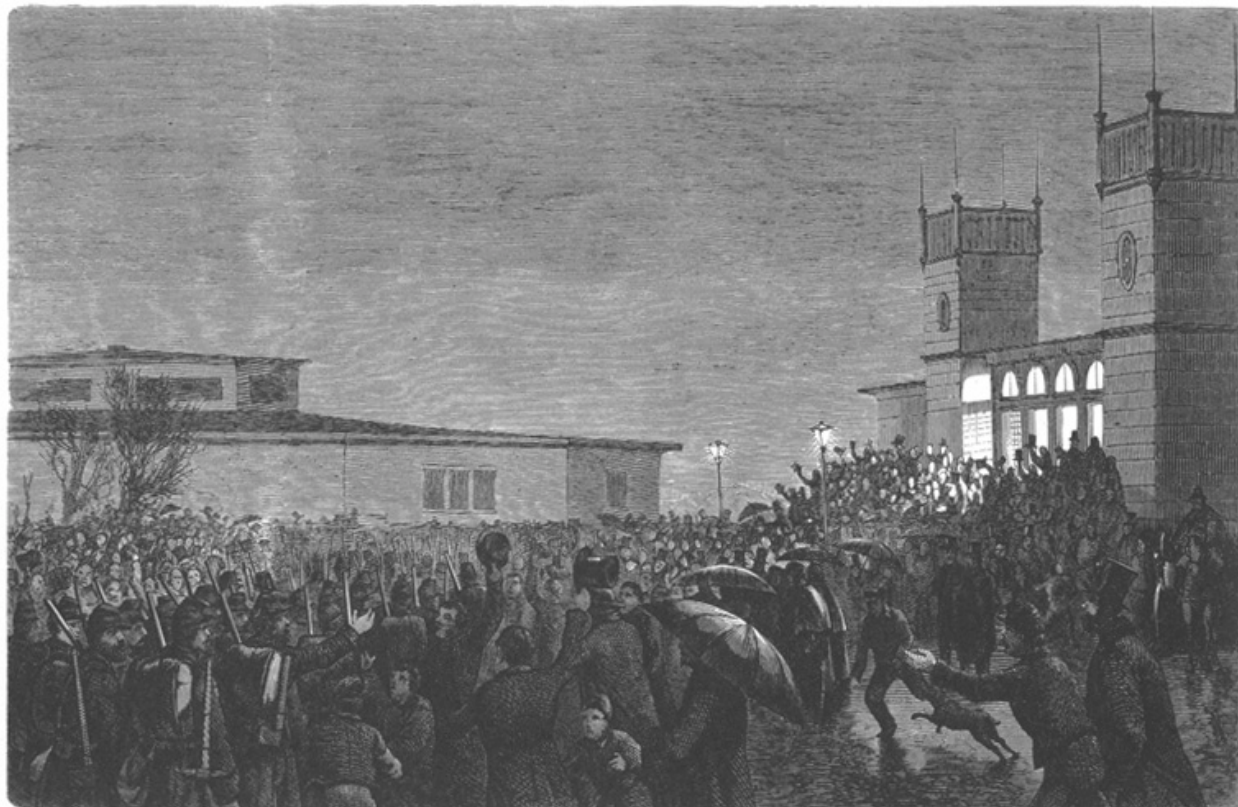
Anden akt tager sin begyndelse ved den store afrejse, hvor de unge mænd sammen med tusindvis af andre soldater drager af sted mod Dannevirke for at tjene den danske sag. Herefter følger vi begivenhederne i forbindelse med rømningen af Dannevirke og den lange ventetid i Skanserne ved Dybbøl. Det dramatiske højdepunkt i anden akt er den endelige storm på Dybbøl og det efterfølgende nederlag til den tyske hær.

Hjemme på Svanevang udgøres dramaet især af ventetiden, uvisheden og de spredte oplysninger, der kommer fra fronten. Det dramatiske højdepunkt indtræffer samtidig med stormen på Dybbøl, hvor der dukker en deling fjendtlige soldater op på Svanevang.

Indkaldelsen

Hvis det ikke allerede er sket i første akt, kommer der i begyndelsen af januar en indkaldelse til hæren til Jakob, Jens-Peter og Kristian. Jakob har tidligere været soldat og på grund af den aktuelle situation i hertugdømmerne bliver han nu genindkaldt. Jens-Peter er som løjtnant selvfølgelig selvskrevet og skal stå for en gruppe reservesoldater, som nu sendes til Dannevirke for at forbedre forsvaret af det stolte, gamle fæstningsværk. Hvis Kristian selv vælger at melde sig til hæren er der selvfølgelig ingen ko på isen, men melder han sig ikke selv, modtager han en indkaldelse fra krigsministeriet. Det er hans pligt som borger i det danske samfund at stille til militær tjeneste i denne tid, hvor alle unge våbenegnede mænd skal tjene deres fædreland i kampen mod den prøjsiske aggression.

Af uransagelige årsager, går det hverken værre eller bedre, end at de tre unge mænd alle ender i samme kompagni. Jens-Peter har kommandoen og Jakob og

Spilledertips

Breve og fortælling

For at skabe dynamik mellem de to grupper af spillere kan du sætte dem til skiftevis at spille de krævende scener med masser af handling. I mellemtiden kan du lade den anden gruppe spille mindre spillederkrævende scener, hvor spilpersonernes interaktion og samtaler er i fokus. Samtidig kan du lade spillerne sende breve til hinanden, hvor de fortæller om deres følelser og oplevelser. Spillerne behøver ikke nødvendigvis skrive brevene ned, og de kan nøjes med at fortælle modtageren, hvad der står i dem. Brevene er en god mulighed for at skabe dynamik og til at lade spillerne reflektere over deres karakterer og disses følelser. Samtidig kan længselsfulde breve sætte de store begivenheder i relief og være med til at fremme den episke og melodramatiske stemning, hvor den "store" historie spiller ind på den "lille" og omvendt.

For at få inspiration til brevene kan du med held se på følgende webside, hvor der ligger en række autentiske breve fra krigen:

http://www.milhist.dk/start/breve_oversigt.htm

Spilledertips

Timing, tidsforløb og fokus

Anden akt er ment som en hæsblesende række af begivenheder, der skal sætte spilpersonernes forhold i relief og sætte nye tanker i gang hos dem. Hvis du vil, kan anden akt strække sig længe, og de forskellige scener kan vare næsten så lang tid, det skal være. Men det er vigtigt, at det ikke tager for lang tid og at tempoet opretholdes igennem hele anden akt, og en spilletid på omkring to timer er nok ikke helt hen i vejret.

Det er meget op til dig og spillerne, hvor fokuset for anden akt skal ligge. Personligt foretrækker jeg en række hurtige scener, hvor spilpersonerne kan blive præsenteret for krigens gru, ventetiden og den enorme uvished, der følger. Det er vigtigt nogle steder at svælge i detaljer for andre steder blot at nævne begivenheder med få ord.

Lad spillerne opleve scenerne og deres stemning, og lad så handlingen fortsætte, så snart spillet er ved at gå død i dem. Men husk dog på, at det er også vigtigt, at spillerne har tid til refleksioner, for at begivenhederne kan komme rigtigt ind under huden.

Der er i øvrigt stor forskel på fokuset for de to handlingstråde i anden akt. For spilpersonerne ved fronten handler det meget om hurtige, hæsblesende begivenheder, som der næsten ikke er tid til at absorbere. For spilpersonerne på Svanevang handler det derimod meget om eftertænkksomhed, angst og følelsen af afmagt. Og dette er vigtigt at holde in mente, når du kører scenariet og vælger spillerne til de forskellige roller.

Spilledertips og anekdote

Episke spillere tilbage på Svanevang

Der er en vis mulighed for, at spilpersonerne hjemme på Svanevang vil ønske at gøre noget konkret i den lange ventetid. Nogle spillere har svært ved at affinde sig med deres rolle som passive personer, der blot må se til og reflektere over krigens gang. Nogle vil ønske at bryde ind i handlingen, og måske drage af sted mod fronten for at hjælpe eller redde de unge herrer.

Måske bliver desperationen og længslen for Emilie og Agnes for stor, og måske vælger de at ride ud i natten for at komme til fronten for at tilse, at deres elskede har det godt. Dette var lige præcis, hvad der skete under spiltesten af Svanevang. Emilie og Agnes havde dannet fælles front for at lokke Kristian tilbage til Svanevang, og midt om natten i bidende snestorm red de ud i mørket for at nå frem til Dannevirke. De red i storladent ridt af sted i det hårde vejr, men måtte til sidst give op, og de vågnede næste morgen i en tilfældig bondes seng. Samme morgen havde pastoren fået beskeden om tilbagetrækningen fra Dannevirke, og da han samtidig opdagede, at hans døtre var væk, faldt han om med et hjerteslag.

Døtrene nåede frem til fronten ved Dybbøl, hvor de forgæves prøvede at få kontakt til Kristian. Det eneste de fik ud af det var, at de spredte et rygte om pastorens død, som tog hårdt på alle de unge herrer. Pastoren var dog ikke død, men han var meget forandret, da de endelig vendte hjem.

Sådanne episke udbrud kan være svære at forudse og ganske svære at forberede. Det kan bidrage meget til stemningen og til det melodramatiske aspekt, og hvis spillerne føler for det, skal du endelig ikke holde dem tilbage. Jeg har dog ikke forberedt noget konkret i den henseende, men stoler derimod på dine evner til at improvisere som spilleder.

Handout

Den tapre landsoldat

Hvis spillerne føler for det, er de velkomne til at skråle med på de sange, som soldaterne synger under afskeden. Jeg har vedlagt teksten til *Den tapre landsoldat*, som oprindeligt blev skrevet under treårskrigen og siden er blevet et symbol på det danske sammenhold og den ånd, der sikrede danskerne sejren ved Fredericia og Isted.

Kristian er menige. Det er selvfølgelig ilde set, hvis en officer mænger sig for meget med de menige, og meget af tiden er Jakob og Kristian altså overladt til hinandens selskab – og det er jo ikke sikkert, at det er det bedste efter første akt. Men måske er de heldige at få en smule særbehandling af den gode løjtnant...

Afrejse fra Fredericia

Den store afrejse mod Dannevirke finder sted i Fredericia midt i januar. Herfra skal de danske soldater med skib til Slesvig, og mange tusinde mennesker er samlet for at tage afsked med de danske helte, der skal forsvare *anden fra '48*.

De tre unge herrer er alle klædt i fornemme uniformer og står pænt i gelederne, mens folkemængden hylder dem med hurra-råb og nationale sange. Et sted i mængden står pastoren og hans døtre og kæmper for at få et enkelt glimt af Kristian og de to herrer fra København. Snakken går mellem folk og både national eufori og bekymring præger samtalerne. Mange lommetørklæder er fremme og bliver flittigt brugt af både mødre og kærestes, der frygter hvilken skæbne, deres elskede går ind til.

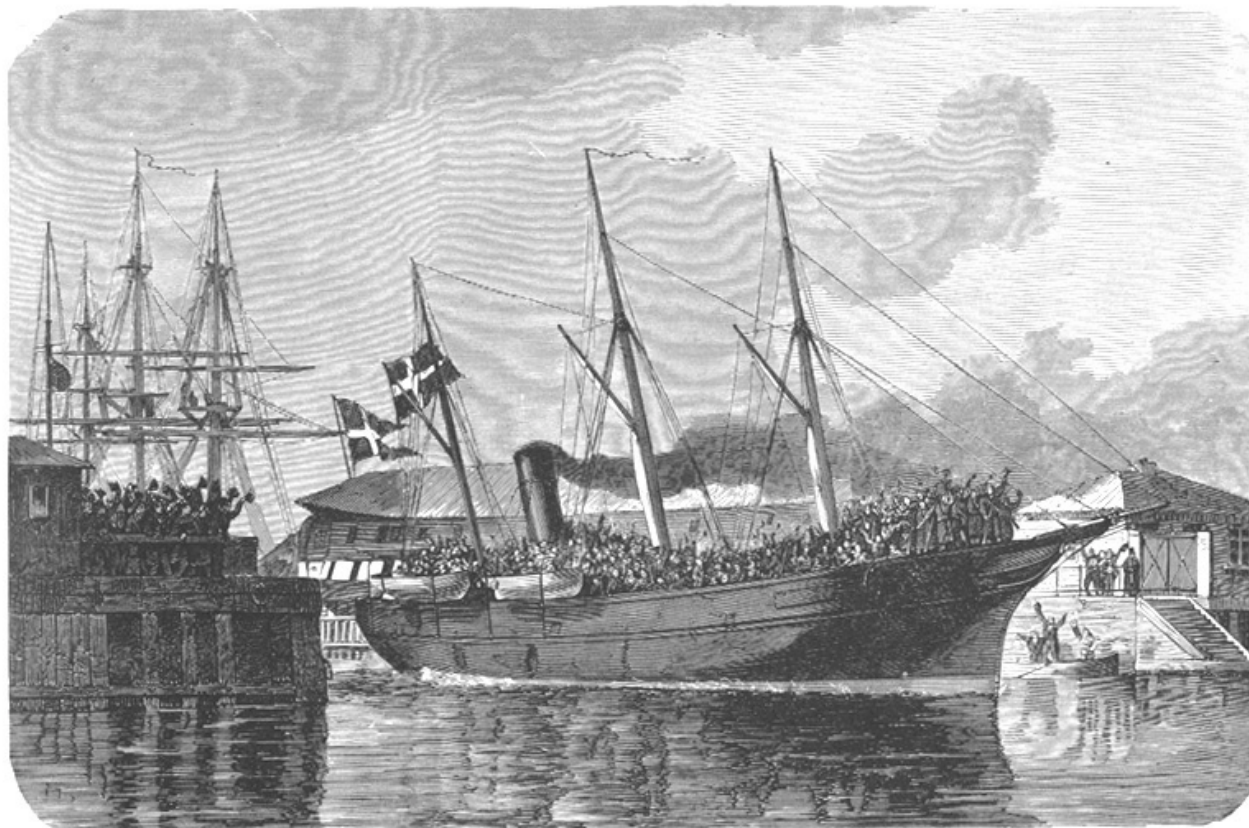
Anført af et stort militærorkester sætter gelederne sig i bevægelse, mens de skræler med på *Den tapre landsoldat* og

Der er et yndigt land. De marcherer under jubel fra folkemængden ned til havnen, hvor de går ombord på de ventende skibe, der kort efter lader kedlerne fløjte og sætter kursen mod Slesvig og Dannevirke.

Togtur til Svanevang

Mens soldaterne sejler af sted mod krigen, skal pastoren og døtrene tilbage til Svanevang. Togturen fra Fredericia til Udsted synes uden tvivl lang, og her er der rig mulighed for at tænke dystre tanker om den tid, der venter.

I samme kupé sidder også et par damer, en ældre herre og en ung mand, der også har været i Fredericia. Den ældre herre er en købmand fra Sønderborg og ser frem til krigen. Han ville ønske, at det var ham, der var ung nok til selv at drage i krig, for så kunne det nok være, at han skulle give tysken en lærestreg. Han husker tydeligt, hvordan de kujonagtige slesvig-holstenere så grundigt blev sat på plads under den sidste krig. Damerne er lidt mere tilbageholdende med at rose krigens komme. Den ene har sagt farvel til sin mand, der nu er draget af sted, og den anden mistede en søn i slaget ved Isted. Den unge siger ingenting. Han er tysksindet og fra Slesvig og har været i Fredericia for at gøre forretninger for det selskab,

Svanevang

han er ansat i. Han frygter krigen og dens konsekvenser, men han er glad for, at Bismarck har i sinde at indlemme Slesvig-Holsten i det tyske forbund.

Kedsomhed ved Dannevirke

Efter skibsrejsen og nogle efterfølgende dage i Slesvig ankommer de tre unge herrer endelig til stillingerne ved Dannevirke. Det er d. 20. januar, og det hele minder mest af alt om en stor byggeplads, hvor soldater overalt har travlt med at grave skyttegrave og udbygge skanseværker. Spilpersonernes regiment bliver indkvarteret i en hurtigt opført lejr nogle kilometer bag selve Dannevirke. Lejren består mest af telte, men også enkelte dårlige træbarakker er skudt op og giver ly til officererne. Vejret er rædsomt og skifter mellem ekstrem kulde med sne til silende regn og tøvejr.

Krigen er endnu ikke erklæret, men alligevel hersker der en spændt og rastløs stemning, hvor de fleste hellere vil slås end at vente i uvidenhed og lave kedeligt anlægsarbejde. Moralen er dog god, og mange gange i løbet af dagene stemmer soldaterne i slagsange, mens de råber eder og vittigheder om de kujonagtige tyskere, der aldrig vil kunne slå den danske Jens.

Anden akt

Bipersoner De andre soldater

Spilpersonernes kammerater ved Dannevirke er en broget flok af forskellige danske arketyper. Der er nationalromantiske studerende fra København, arbejdere fra Carlsberg, bondemænd og søfolk. De fleste er draget af sted med håbet om et fælles kongerige og den danske drøm. Mange har kæreste, koner og børn, og de fleste længes hjem i de lange, kolde nætter. Enkelte er dog også blevet tvangsindkaldt og har ikke den samme gejst og moral som flertallet – de fleste af disse holder dog deres bekymringer for sig selv, men få af dem brokker sig højlydt dagen lang.

Spilpersonernes arbejde består de næste par uger primært af kedeligt gravearbejde, hvor der er rig mulighed for at lære de andre i kompagniet at kende. På trods af det hårde arbejde er der dog om aftenen også tid til at slappe af, skrive breve og til at tale med alle de andre soldaterkammerater.

Intet nyt fra Dannevirke

På Svanevang sker der ligeledes ikke det helt store. Den ene dag følger den anden, og de daglige rutiner får ufortrødent tiden til at gå, mens aviserne beretter om politik og de intense forhandlinger mellem Danmark og Preussen.

Den kedelige trummerum kan eventuelt suppleres med et besøg fra skolemesteren, som vil gøre lidt ekstra for at komme nærmere ind på pastoren. Samtidig vil han højlydt kommentere eventuelle uheldige udskejelser ved julefesten, og han sår tvivl om de unge mænds evner som soldater.

Kedsomhed ved Dannevirke

Detalje Dannevirkes geografi

Det ældgamle forsvarsværk Dannevirke består af nogle kilometer skanser og volde, som fra gammel tid har været symbol på den danske uovervindelighed og ukrænkelighed. Selve fæstningsværket består af skanser, kanonstillinger og enkelte barakker. Bag voldanlægget ligger lejrene, hvor soldaterne er indkvarteret.

Dannevirke ligger strategisk placeret med floden Slien mod øst og store våde marsk- og å-områder mod vest. Denne placering har altid sørget for, at indtrængende fjender blev nødt til at forcere Dannevirke for at nå længere ind i kongeriget. Men i 1864 sker det utænkelige, at både Slien og marskområderne fryser til og derved giver fri adgang for de tyske soldater. Det gamle fæstningsværk er ikke længere tilstrækkeligt og kan nu angribes fra mange forskellige sider.

Detaljer Ryheder og politik

Efter nytår spidser situationen mellem Danmark og Tyskland endnu mere til. Det lykkes ikke for den nye konseilspræsident Monrad at indgå en forsoningskurs, og midt i januar stiller Bismarck Danmark et 48-timers ultimatum om at trække novemberforfatningen tilbage. Monrad svarer, at det ikke kan lade sig gøre efter den danske grundlov. Danmark bliver stående på sit standpunkt, og intet kan nu forhindre den krig, som alle har vidst vil komme.

Krigens udbrud

Efter ti dages ventetid for de unge spillere ved Dannevirke kommer krigsudbruddet endelig. Natten mellem den 31. januar og 1. februar rykker 60.000 velbevæbnede preussiske og østrigske soldater over grænsen.

Midt om natten bliver løjtnanten Jens-Peter vækket af en overordnet. Han bliver bedt om at informere sine soldater om, at krigen nu endelig officielt er brudt ud, og at alle soldater fra nu af, altid skal bære "skarpt" – altså skarpladte geværer. Samtidig skal alle altid være fuldt påklædt og mindst en soldat fra hver deling skal være vågen og på vagt for fjendtlige angreb.

Kort efter bliver de andre vækket ret brutalt af høje kommandoråb fra sergenterne. De bliver bedt om at stille udenfor i den dalende nysne, hvor der er hundekoldt. Løjtnanten briefer resten om situationen, og at de nu skal stille ved skanserne for at bevogte dem mod angreb.

Krigen er brudt ud, og kort efter kan de se lysene fra de første preussiske soldater, der tager opstilling syd for Dannevirke. Der er helt stille, og ikke et eneste skud bliver løsnet i den intense nat.

Nyheden på Svanevang

Hjemme på Svanevang bliver nyheden om krigens udbrud leveret den 1. februar tidligt om morgenen af stationsforstanderen. Han banker højlydt på hoveddøren til Svanevang, og alle bliver vækket af den høje banken. Han beder om at se pastoren, og han fortæller ham kort nyheden, som han har modtaget på telegram: 60.000 preussiske og østrigske soldater er marcheret ind i Slesvig og har taget opstilling syd for Dannevirke. Det er endnu ikke kommet til blodudgydelser, men man forventer, at reelle kampe snart kan forekomme.

Stationsforstanderen er rolig trods den dramatiske nyhed. Det er dog tydeligt, at han er berørt af situationen, og at han føler for pastoren, der jo har sin "søn" ved Dannevirke. Efter en kort snak og en eventuel kop morgenkaffe skynder stationsforstanderen sig videre for at fortælle resten af de prominente borgere i sognet nyheden. Herefter har pastoren og døtrene nu lejlighed til sammen at diskutere krigsudbruddet og de konsekvenser, det får for dem.

Handouts

Fædrelandet 1-4 februar

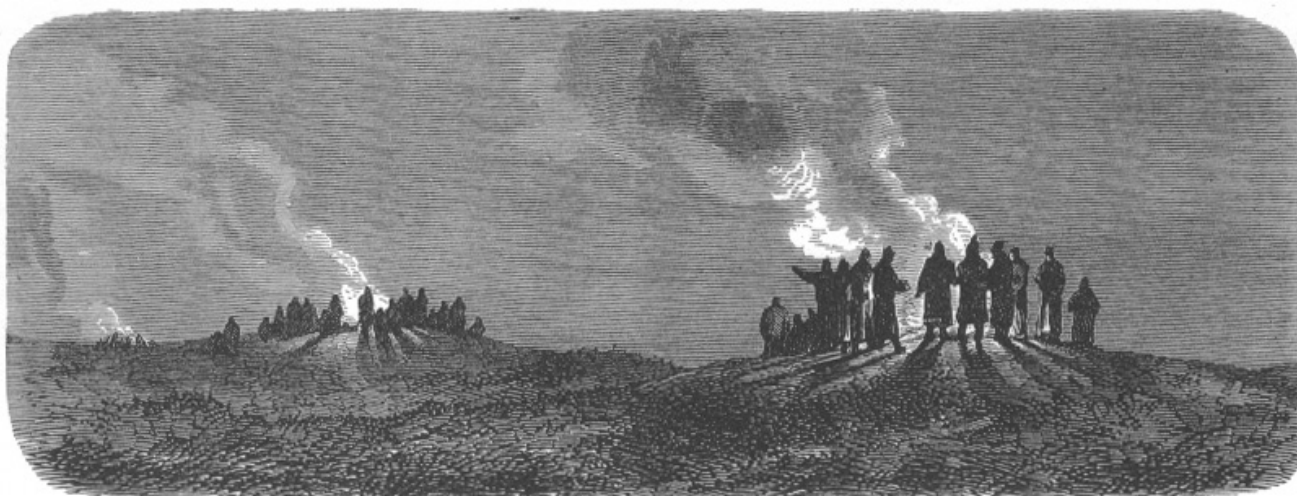
Avisen *Fædrelandet* beretter om krigens udbrud, om de første tyske angreb på Dannevirkestillingerne og om slaget ved Mysunde, hvor et preussisk angreb bliver slået tilbage. Forsiderne af disse er vedlagt som handout og kan bruges til at give spillerne på Svanevang yderligere informationer om krigens gang i de første dage i februar.

Prominent besøg under kanonerens torden

De første dage af februar er præget af ventetid ved fronten. Det sner kraftigt og udsigten over Slien, marskområderne og de fjendtlige stillinger er yderst begrænset. Af og til høres spredte skud og råb, og den ellers markante stilhed brydes for alvor af kanontorden i ny og næ.

Den tredje februar bliver Dannevirke og soldaterne besat af selveste Kong Christian IX. Det er blæst op til en regulær snestorm, og trods det hårde vejr er mange soldater stillet op i geledder. Rygterne går igennem rækkerne om, at kongen vil forråde danskerne, idet han jo i er halvt tysk og fra hertugdømmerne. Måske vil han beordre Dannevirke rømmet for at overlade den uforsvaret til de tyske djævla.

Sammen med en række officerer promenerer kongen langs geledderne og lader i ny og næ en opmuntrende bemærkning falde til soldaterne; og af og til spørger han til enkelte soldaters ve og vel, deres kærester derhjemme og om de frygter preussernes angreb. Han er tydeligvis berørt af de hårde forhold, der hersker, og hans ansigt viser klart, at han er bekymret. Hvis en af spillere personer er langt ude i sine følelsers vold i forhold til

Bipersoner

Christian 9. og General De Meza

Kongen: Christian IX er en ganske ny konge i det danske rige. Han blev indsat efter Frederik VII's død i november 1863 og blev med det samme presset til at underskrive novemberforfatningen. Kongen er ikke af den gamle kongeslægt, men derimod søn af en tysksindet hertug af Glücksburg fra Slesvig. Dette forhold til det tyske har fået mange til at spekulere på, om kongen i virkeligheden ikke støtter den danske sag. Kongen kæmpede godt nok på dansk side under treårskrigen, men hans brødre kæmpede for tyskerne, og dette har sat mange spekulationer og rygter i gang.

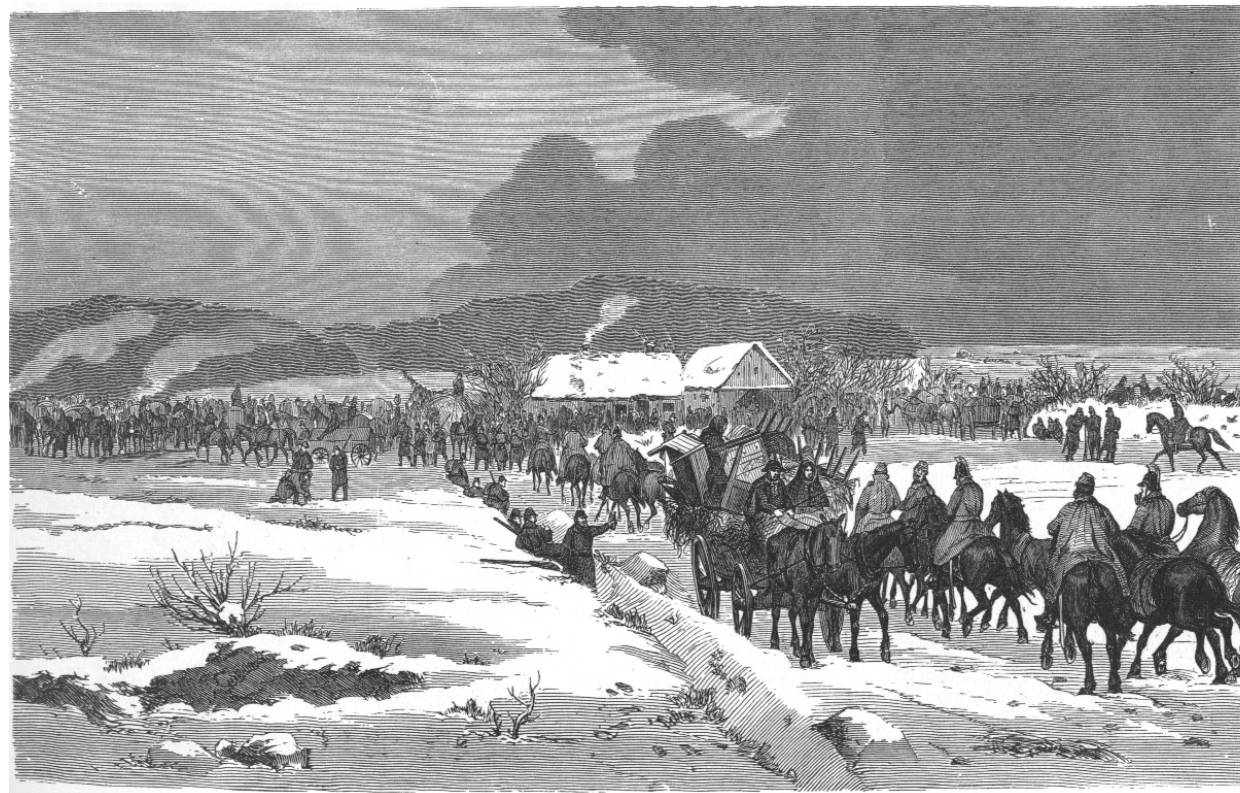
Da kongen besøger stillingerne ved Dannevirke går der mange rygter om hans intentioner, men han gør dog alt for at vise, at han støtter op om sit rige og sit folk. Han er venlig og inødekommende, men har svært ved at vinde soldaternes tillid – især fordi alle sammenligner ham med den tidligere og meget folkekære Frederik VII.

General De Meza: Den øverstbefalende for de danske styrker er en ældre herre, der er velkendt for sit taktiske overblik og sin rutine fra treårskrigen. Men han er også en yderst excentrisk herre, der ofte optræder i slåbrok og fez, og bruger meget tid på at spille på sit flygel, som han har fået transporteret til fronten fra København.

Generalen er dog en tiltalende herre, der gør sit bedste for at gyde mod og kamplyst i sine tropper – og han er desuden velovervejet og karismatisk.

pigerne på Svanevang, er det selvfølgelig oplagt, at kongen henvender sig til netop ham.

Mens kongen inspicerer tropperne tager kanontordenen til. Det ene dybe brag efter det andet ruller igennem snestormen, og på trods af den dårlige sigtbarhed kan man se masser af lysglimt ude mod øst.

Nede ved Slien, ved byen Mysunde, er krigens første slag for alvor gået i gang. Her lykkes det en gruppe danske soldater at slå et preussisk angreb tilbage. Dette ved soldaterne på Dannevirke intet om endnu – og de frygter uden tvivl det værste.

Rømningen af Dannevirke

Dagen efter kongens besøg er stemningen god ved Dannevirke. Man er stolte af sine tapre landsmænd, der har slået et preussisk angreb tilbage til den anden side af Slien. Men ad dagen stilner snestormen tilmed af, og om aftenen kan man i glimt se månen titte frem bag skyerne.

Men på trods af optimismen, fornemmer man også, at noget er galt. De fleste højtstående officerer har travlt med at holde krigsråd sammen med General De Meza, og rygterne går livligt blandt de menige soldater. Nogen siger, at danskerne snart vil lave et modangreb på tyskerne; andre siger, at generalen vil trække styrkerne tilbage til Als; og andre igen siger, at officererne vil overgive sig til fjenden uden kamp.

Den 5. februar kommer svaret på spekulationerne. Midt på eftermiddagen bliver alle officerer indkaldt til briefing – herunder også Jens-Peter,

der skal overdrage nyheden til sine underordnede. Her fortæller generalen i opstemt ro, at krigsrådet har besluttet sig for at rømme de danske stillinger ved Dannevirke – uden kamp, og uden panik. I stedet skal tropperne trække sig tilbage til skanserne ved Dybbøl, der er langt bedre rustede til en belejring end de nedslidte og uudbyggede befæstninger ved Dannevirke. Tyskerne er for mange og for velbevåbnede, og det vil være det rene selvmord at forsvare Dannevirke.

Mange af de laverestående officerer forsøger højlydt at komme med indvendinger, men de bliver hurtigt gjort tavse med kolde blikke og påmindelser om, at de har at følge ordrer. I det tavse bliver der tænkt tanker om landsforræderi og Danmarks endeligt, men ikke mange siger det højt.

I silende regnvejrr giver de forskellige officerer ordren om rømningen videre til deres menige soldater. En mumlen glider gennem gelederne og et enkelt råb om "leve Danmark og Dannevirke" følger efter. Derefter er der drøbende tavshed, mens de nærmere omstændigheder for tilbagetrækningen forklares.

O mkring klokken elleve begynder selve tilbagetogget. Inden da har soldaterne fået muligheden for ganske kort at samle deres væsentligste ejendele sammen.

Der er bælgravende mørkt. Regnvejret er slået over i bidende kulde og isslag, og alle de plørede veje er spejlglatte og næsten ufremkommelige. Samtidig begynder sneen igen at falde, og sigtbarheden falder endnu mere.

Ikke mange siger noget, og de tusindvis af soldater begynder i lange kolonner at bevæge sig væk fra Dannevirke. Det er næsten som et ligtog, og mange har tårer i øjnene, når de en sjælden gang kigger sig over skulderen for at få et sidste glimt af det stolte, gamle symbol på danskheden.

Et selskab med uventede nyheder

Hjemme på Svanevang kommer nyheden om tilbagetrækningen fra Dannevirke midt i et hyggeligt selskab. Skolemesteren har inviteret landsbyens spidser til selskab i sit hjem, og her er der god mad, masser af cognac og diskussioner om den stolte danske landsoldat. Det er ved at være sent på aftenen. L'hombrespillet er i fuld gang, og herrerne nyder sig en pibe tobak, mens kvinderne strikker, broderer og taler livligt om alverdens daglige gøremål. Enkelte nævner også deres sønner, som er draget i krig, men den nationale stolthed præger stemningen – ingen har denne aften tanker om, at det kan ende galt.

Døtrene befinder sig midt i kvindesladder, men de er også genstand for opmærksomheden fra et par unge herrer, der vil gøre alt for en spadseretur trods det hårde vejr udenfor. Det er selvfølgelig mest Emilie, der får komplimenter og interesse fra herrerne, men måske lykkes det endda også for Agnes.

Pastor Nellesmann befinder sig midt i en snak om det danske sindelag, Grundtvigs tanker og gode gamle dage. Han opfordres til at berette om sine oplevelser i den forrige krig, og om hvordan Danmark vandt over tysken ved Fredericia og Isted. Folk lytter spændt til hans fortællinger, og af og til brydes stilheden af en kommentar eller et hurraråb. Andre fortæller også historier, og af og til bryder selskabet ud i danske sange som *Kong Christian stod ved højen mast* og *Der er et yndigt land*.

Midt i al den gode stemning bliver Stationsforstanderen pludselig kaldt uden for til et bud fra stationen. Kort efter kommer han ind igen. Han er ligbleg og knuger et stykke papir i hånden. Der bliver helt stille i stuen og al opmærksomhed rettes mod stationsforstanderen. Han fremstammer, at han har modtaget alvorlige nyheder: "...De...de...de er gået...fra Dannevirke!" Han rækker telegrammet frem, og snart går det på omgang.

Handout Telegrammet

Telegrammet, som stationsforstanderen knuger i hånden, fortæller kort, at Dannevirke er rømmet uden kamp, og at det er en fælles beslutning blandt de øverstbefalende. Jeg har vedlagt telegrammet som handout.

Inspiration Nyheden i "Tine"

Scenen hos skolemesteren, hvor meldingen om tilbagetrækningen fra Dannevirke kommer, er kraftigt inspireret af en scene i Herman Bangs roman *Tine*. I det berømte kapitel 2 berettes der om et selskab, der ender i frustration, da nyheden om Dannevirke når frem. Det kan være en god idé at læse dette kapitel, for at få et indtryk af den nationalromantiske stemning, der hersker i disse "dannevirkedage".

Herefter er al den gode stemning forsvundet. Folk er matte, og mange sidder blot stille uden at sige noget. Enkelte råber højt om forræderi og om skandalen, der har ramt fædrelandet. De ansvarlige bør straks stilles for en krigsret og henrettes som de hunde, de er.

En lang vandring

De efterfølgende dage er præget af vandring, sult og total udmattelse for soldaterne i Sønderjylland. De lange kolonner af soldater bevæger sig frem på de hærgede veje, og moralen er i bund. Af og til holder der ødelagte vogne i vejkanterne. Mange kanoner

er kørt fast, og af og til ligger en hest eller sågar en mand sammensunket af udmattelse – nogle er stadig i live, mens andre er døde af det hårde arbejde.

Maden er sparsom og det samme gælder informationerne om krigens tilstand. Rygterne florerer ivrigt, og mange taler om, at Dannevirke er blevet ofret og tilbagetoget bliver ført direkte ind i en stor fælde lagt af de forræderiske politikere og generaler. Andre rytter går på, at De Meza vil trække soldaterne helt ud af Slesvig for at overlade hertugdømmerne til preusserne uden kamp og ære.

Vandringen varer i alt en lille uges tid, hvor tropperne bevæger sig fra Dannevirke over Flensborg til Sønderborg. Den eneste kamp, det bliver til, er en træfning ved Sankelmark syd for Flensborg. En gruppe østrigske husarer har indhentet den danske bagtrop, og det bliver til en blodig kamp mellem de to regimenter. På trods af store tab på begge sider, lykkes det de danske soldater at slå husarerne tilbage, og det giver en vis opløftning af stemningen i geledderne. Spilpersonerne befinder sig dog længere oppe i rækkerne og indgår ikke i kamphandlingerne – de hører blot skuddene, skrigene, hurraråbene og de efterfølgende rygter om kampens udfald.

Handouts

Thviserne efter rømningen

For at give et indblik i situationen i dagene efter Dannevirkes rømning har jeg vedlagt forsiderne fra Fædrelandet den 6. og d. 9. februar, hvor tilbagetrækningen kommenteres i skarpe vendinger. Derudover har jeg også vedlagt et ekstranummer, der udkom d. 6. februar, hvor meldingen om Dannevirkes rømning er

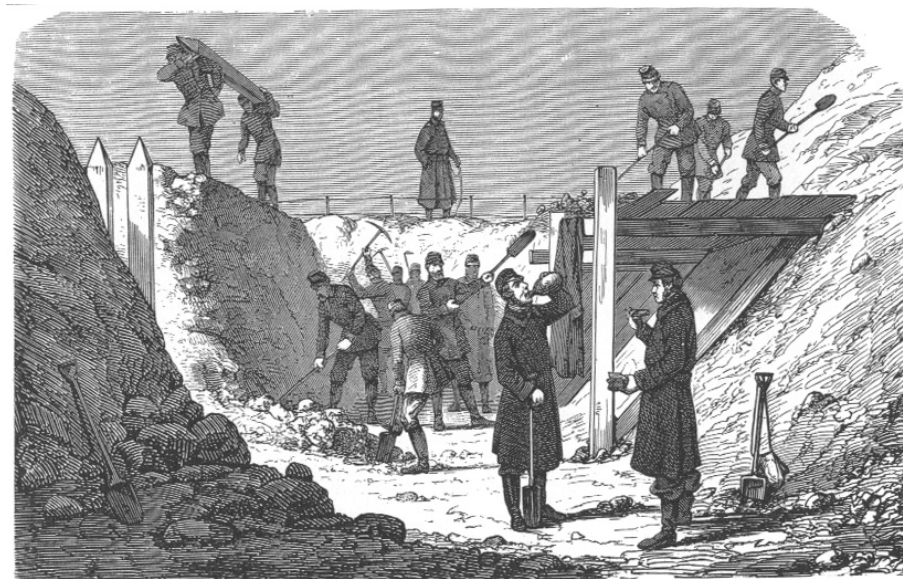
Den ulidelige ventetid på Svanevang

På Svanevang er dagene efter rømningen af Dannevirke præget af usikkerhed, manglende informationer og uvished om de tre unge mænds skæbne ved fronten. De eneste nyheder fra fronten er den daglige avis samt enkelte telegrammer, som stationsforstanderen modtager om f.eks. træfningen ved Sankelmark. Ingen af disse nyhedstelegrammer indeholder dog konkrete detaljer om de enkelte personers skæbne. Det er først, når hæren når til Sønderborg og skanserne ved Dybbøl, at det er muligt at genoptage kontakten via breve.

Stationsforstanderen besøger ofte pastoren i de efterfølgende dage. Det samme gør skolemesteren, og de har begge klare holdninger om begivenhederne i Slesvig. De støtter pastoren og døtrene, så godt de kan, og de prøver så vidt muligt at trøste de ængstelige sjæle med forhåbninger og opmuntring.

Granstet over Dybbøl

Efter den lange og udmattende march igennem det slesvigske terræn ankommer hæren endelig til Sønderjylland. De mange soldater bliver indkvarteret i barakker og hurtigt opførte telte, og forsvaret og udbygningen af skanserne ved Dybbøl begynder. Selvom fødevarersituationen ser bedre ud, end under den lange

Skandsarbejde ved Dybbøl.

vandring, er der stadig mangel på mad og andre fornødenheder, og dagene er præget af konstant sult.

I mellemtiden tager de massive tyske tropper opstilling uden for skanserne, hvor de begynder deres forberedelse til krigens næste del. Den 17. februar begynder de første tyske angreb på de danske forposter. I løbet af en måneds tid bliver danskerne langsomt trængt helt tilbage til skanserne, som tyskernes derefter holder belejret. Danskerne sidder nu fast i skanserne og i Sønderborg, og alle ved, at det kun er et spørgsmål om tid, før helvede bryder løs.

Spilpersonerne bliver efter ankomsten til Dybbøl indkvarteret inde i selve Sønderborg hos nogle lokale beboere, og der er nu rig mulighed for at skrive breve og forberede sig på den kommende storm. De har vagter af seks dages varighed, hvor de patruljerer og udbygger skanserne. Herefter har de fire dage fri, hvor de kan slappe af inde i byen. Spilpersonerne holder sig til

skanseterrænet, og er derfor ikke med i de indledende kampe ved forposterne. De kan dog tydeligt høre skuddene og efter træfningerne hjælper de til med at transportere de sårede og døde tilbage til Sønderborg.

Jens-Peter bliver sat til at have kommandoen over en gruppe soldater, som skal udbygge og forsvare skanse nr. II. Kristian er også med i den gruppe, mens Jakob i kraft af sit medicinstudie bliver tilknyttet et af byens mange lazaretter som feltlæge – ikke at han på nogen måde endnu er kompetent til hvervet, men en medicinstuderende er bedre end slet ingen læge...

Ugerne går med hårdt arbejde, lange ventetider og med forvisningen om, at det tyske angreb må komme. Tordenen fra det tyske artilleri bliver efterhånden en fast bestanddel af dagligdagen. For hver dag, bliver bombardementet intensiveret, og langsomt bliver skanserne mere og mere ødelagte, mens de tyske granater regner ned.

Hver dag har nye ofre, og spillersonerne har nok at lave med at udbedre skader og hjælpe de mange sårede. Efterhånden som bombardementerne tager til, bliver

Detalje

Et eksploderet blokhus

Et af de sorteste kapitler under belejringen af skanser ved Dybbøl indtraf allerede på bombardementets første dag. En tysk 15-cm granat gennemborede taget til et blokhus på skanse nr. 2 og eksploderede inde i huset. Mange soldater sov eller slappede af oven på dagens arbejde, og 42 mand blev enten dræbt eller såret ved eksplosionen.

Hvis du virkelig vil lade spillersonerne svælge i blod og tragedie, er det en god mulighed at lade dem hjælpe med at rydde op efter dette blodbad.

moralen mere og mere nedbrudt. Mange forsøger at holde den oppe med historier fra treårskrigen. Her var de danske tropper også belejrede ved Fredericia, men alligevel slog de tyskerne med et snarrådigt udfald, der totalt overraskede de fjendtlige tropper. Andre historier går på det danske mandsmod, og om at Holger Danske vil komme hæren til undsætning, hvis alt går galt. Trods de mange historier synes det dog sværere og sværere at holde modet oppe for hver granat, der falder mod stillingerne.

Østrigske soldater på Svanevang

Mens de danske tropper har forskanset sig ved Dybbøl, er der frit spil for den store tyske hær. I de efterfølgende uger rykker østrigerne nordpå, hvor de besætter det meste af Jylland for at sikre kontrollen og udmarve den danske krigsøkonomi.

På Svanevang følger man begivenhederne tæt, og de fremrykkende tropper gør bestemt ikke humøret bedre. Denne akts dramatiske højdepunkt indtræffer for spillersonerne på Svanevang, da en gruppe østrigske soldater marcherer direkte ind på gårdspladsen på den gamle præstegård for at bede om mad, drikke og et sted at sove.

Det er en rolig eftermiddag på Svanevang midt i april. Vejret er gråligt og avisen beretter om de tyske bombardementer af skanser ved Dybbøl. Pludselig kommer stuepigen Lisbeth ind til pastoren. Hun er tydeligt oprevet og taler meget hurtigt og usammenhængende: "De er her... de er her for at tage os. Preusserne.... Tiden er kommet.... Åh herregud...." Hun prøver at sige, at der står en gruppe fjendtlige soldater ude på gårdspladsen. Hun har ikke talt med dem endnu. Hun ikke har turdet at åbne døren, da hun er stensikker på, at de er kommet for at slå alle ihjel.

I samme øjeblik banker det hårdt på hoveddøren. Udenfor står der ganske rigtigt en gruppe soldater, og i

Person

Kaptajnen

Kapitän Heinrich von Kessler er en nydeligt udseende og tiltalende mand, der er midt i 30'erne. Han taler tysk med en kraftig østrigsk accent. Han er dannet og imødekommende og forsøger at løse de fleste konflikter ved forhandling. Bliver han presset, har han dog et iltet temperament, der kan koge over i decideret raseri.

Kaptajnen er en ægte livsnyder, der kommet fra en rig købmandsfamilie i Wien. Han siger bestemt ikke nej til et glas portvin, og bliver han inviteret indenfor på Svanevang, vil han vise sig at være både vittig og ganske elskværdig – men han er dog stadig fjende af den danske sag, og han støtter hertugdømmerne i deres kamp for at blive fuldgældige medlemmer af det tyske forbund. Han er dog ikke synderligt interesseret i politik eller den konkrete situation, men han handler blot på ordrer ovenfra, og dem har han tænkt sig at overholde; koste hvad det koste vil.

Det er meget op til dig, hvor „ondsindet“ kaptajnen er. Det afhænger desuden meget af spillerne, og hvad de forventer af en flok østrigske soldater i besatte områder. Men der er selvfølgelig også langt fra at være en høflig og imødekommende soldat til at blive klicheen på en gestapo-agent fra en anden besættelsestid.

døren står deres kaptajn. De er klædt i farvestrålende husaruniformer, og alle deres våben er blankpolerede. Kaptajnen præsenterer sig som Heinrich von Kessler, og han siger, hans gruppe er på vej nordpå til Kolding, men at de nu er gået forkert. De har marcheret hele natten og dagen, og de er nu meget udmattede og sultne.

Han beder venligt om noget vand og eventuelt lidt mad. Samtidig spørger han, om soldaterne må overnatte i laden – de vil selvfølgelig betale nogle tyske mark for gerningen, og de vil være evigt taknemmelige.

Det er selvfølgelig meget svært at forudse, hvordan spillpersonerne på Svanevang reagerer på hændelsen. Hvis soldaterne bliver vel modtaget og indkvarteret i laden, er der ingen problemer. Soldaterne opfører sig pænt, og al kommunikation til familien foregår gennem kaptajnen, der hele tiden er venlig og imødekommende. Og han bliver selvfølgelig endnu mere venlig, hvis han oven i købet bliver inviteret indenfor til et lille glas og en sludder.

Der opstår først problemer, hvis spillpersonerne modsætter sig østrigernes tilstedeværelse på Svanevang. Så bliver kaptajnen først lettere gnaven, mens han prøver at forklare – stadig høfligt – at de altså er meget udmattede, og det da er det mindste, man som et næstekærligt menneske kan gøre. Virker det ikke, bliver han decideret grov og begynder at forklare en masse ting om, at de østrigske styrker er en besættelsesmagt, og de derfor har krav på mad og drikke – ellers vil det blive ubehageligt.

Hvor langt kaptajnen vil gå i sine bestræbelser på at få mad, vand og husly til sine soldater, afhænger meget af, hvordan pastoren og døtrene tackler situationen. Han vil sandsynligvis ikke gribe direkte til våben og tvinge sig adgang, men det er nok tæt på. Det største problem er nok ikke så meget kaptajnen, men derimod hans soldater, som sikkert kan finde på lidt af hvert. De besidder ikke samme høflighed og dannelse som kaptajnen, og har ikke den samme forståelse for konfliktenstvetydighed – og så er de også meget sultne og trætte...

Stormen på Dybbøl

Højdepunktet ved fronten indtræffer, da den tyske storm på skanserne endelig kommer den 18. april. Det starter med et helvedes intenst bombardement natten lang, hvorefter de preussiske soldater stormer frem mod skanserne. Efter omkring fire timers kamp er danskerne nedkæmpede og har trukket sig tilbage til Als. Om spillpersonerne er med under tilbage-

Biperson

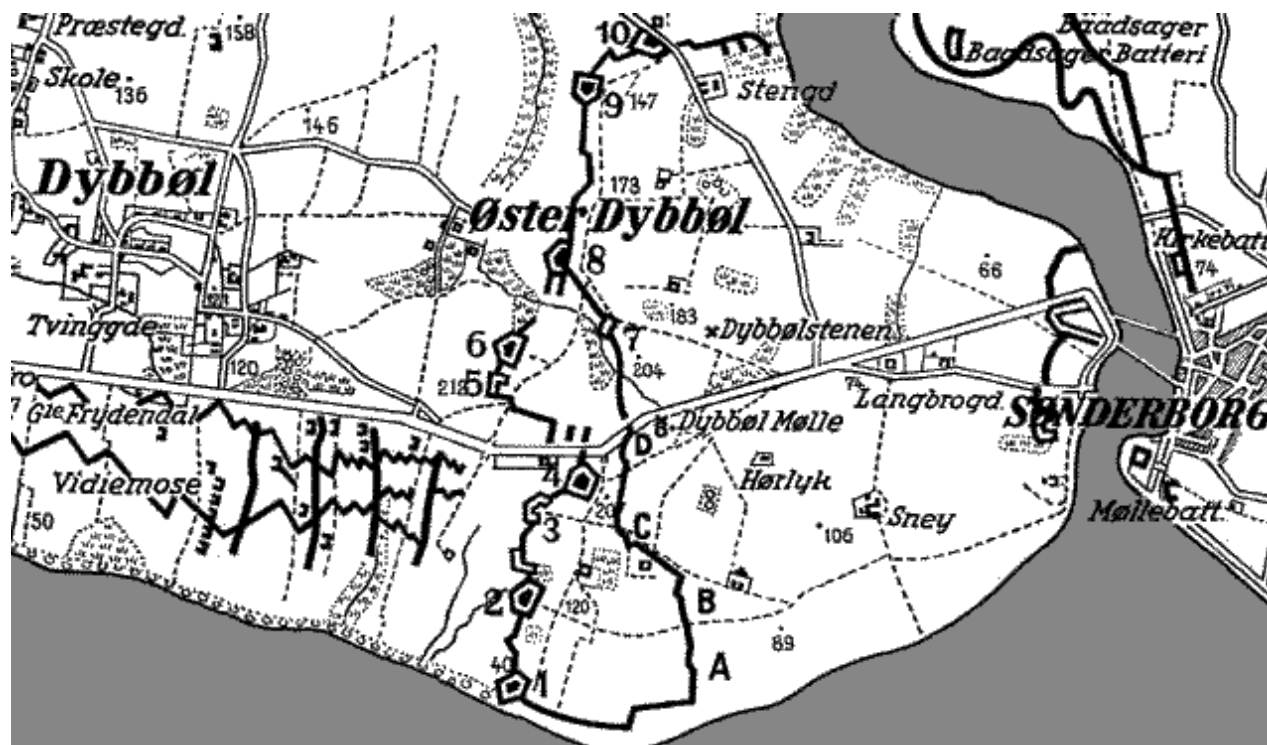
Den sårede soldat

Soldaten, som Jakob skal hjælpe, er ramt af en granatsplint i maven. Blodet strømmer ud fra såret. Det tydeligt, at det kun er et spørgsmål om tid, før han forbløder og ikke kan mere.

I starten skriger han meget af smerte, men efterhånden som livet strømmer ud af ham, bliver han mere og mere rolig. Han begynder at tale afdæmpet, og han fortæller om sit liv, sin kone og sin lille søn på et år. Efter nogle timer begynder han at tale i vildelse og efterhånden bliver han mere og mere fjern. Til sidst er han umulig at komme i kontakt med, og der går ikke længe, før han er død.

Soldaten hedder Nils Jensen og kommer fra Assens på Fyn. Han er skolelærer, og har meldt sig til hæren på opfordring fra beboerne i det sogn, hvor han underviser. Han var selv ikke meget for krigen, men han vidste også, at han måtte forsvare sit fædreland mod tysken. Soldaten har en ung og yndig kone samt en lille dreng på et år, som han savner meget inderligt.

Efterhånden, som det går op for Nils, at han skal dø, beder han spillpersonerne om at skrive til sin hustru. De skal fortælle, at han døde ærefuldt i kamp, og at han ikke led.

Detalje

Kampen på skanse 2

På websiden *dansk militærhistorie* er kampen om skanse II beskrevet på følgende måde:

„Skanse II modtog preussernes kolonne 2 med artilleriild, og tvang dem ud til siderne imod skyttegravene. Her blev de mødt af en voldsom ild fra danskerne og stoppet eller endda tvunget tilbage. Men nu angreb kolonne 1 og 3 skyttegravene fra siderne eller ryggen. Det første angreb fra syd på skansen blev slået tilbage. Korporal Rasmus Nellemann brækkede stangen på en preussisk fane, som var blevet placeret på skansens top, og smed resterne imod de fremstormende fjendtlige soldater.

Det andet angreb kom fra ryggen, men blev stoppet af skud fra en kanon der var blevet placeret der, netop for at sikre bagsiden. Det tredje angreb kom fra alle sider. Endnu en gang blev der placeret en fane på toppen skansen, men igen rev Nellemann den ned. Denne gang blev han dræbt af flere skud. Et forsøg fra skansen chef, Løjtnant Ancker, på at sprænge krudtmagasinet i luften mislykkedes.“

Læs mere på:

www.milhist.dk/1864/dybbol/dybbol_dk.htm

trækningen, eller om de er blevet til til fange af fjenden, er meget op til dig, og hvordan du vil have, at historien skal udvikle sig.

Natten mellem d. 17. og den 18. april tager bombardementet af skanserne for alvor til. Klokkerne fire om morgenen begynder granaterne at falde i en lind strøm, og der går ikke mange sekunder mellem tordenen fra tyskernes kanoner, og de øredøvende brag, når granaterne slår ned i danske stillinger. Overalt bliver huse, kanoner og skansesarbejde revet i stykker af eksplosionerne, og røgen ligger tykt over de danske stillinger. Det er næsten umuligt at se mere end nogle få meter frem, og skrigene fra de sårede fylder tomrummene mellem bragene.

Da det intense bombardement bryder løs midt om natten, befinder spilpersonerne sig på arbejde på skanse II. Jens-Peter har kommandoen over sit kompagni, der er i færd med at redde nogle danske kanoner fra granatregnen. Kristian er i gang med dette arbejde, mens Jakob er blevet kaldt derud for at hjælpe en såret soldat, der skal bringes til lazarettet. Af en eller anden ubestemmelig årsag befinder de sig meget tæt på hinanden, og midt i granatregnen er de tvunget til at søge tilflugt under et halvtæg i en af skyttegravene. Her sidder de tre spilpersoner fanget, mens det er umuligt at bevæge sig udenfor på grund af eksplosioner, granatsplinter og sammenstyrtede huse. Sammen med dem er den sårede soldat, som Jakob var sendt ud for at hjælpe. Ved morgengry er soldaten død, og tilbage sidder de tre spilpersoner midt i helvede og langt fra deres hjem og eventuelle elskede.

Bombardementet af skanserne varer knap seks timer, hvor det er næsten umuligt at foretage sig noget. Kort før klokken ti om formiddagen d. 18. april bliver der helt stille. Kanonilden indstilles, og en mærkelig stemning breder sig i skanserne. Alle ved, at stormen kommer nu. Overalt bliver geværer ladt, de overlevende kanoner køres i stilling, og de danske soldater tager opstilling på skanserne.

Klokken ti præcis bliver stilheden brudt af et gjaldende horn, og over store dele af befæstningerne kan man høre det tyske kampråb: „Das ganze vorwärtz!“. Herefter stormer tusindvis af preussiske soldater frem fra skyttegravene og mod de danske stillinger.

Kampene om skanserne bølger frem og tilbage i omkring fire timer. Overalt er der røg. Der høres konstant skud og kampråb, og heste vrinsker, mens enkelte kanoner affyrer deres skud. I muddret ligger de hundredevis af døde og sårede, og det er umuligt for lazaretfolkene at komme til undsætning.

På trods af den massive tyske overmagt på 37.000 friske mænd kæmper de 11.000 danske soldater bravt. I lange

tider lykkes det at holde de fremtrængende styrker tilbage, men på trods af indsatsen er kampen dog forgæves. I løbet af dagen bliver de danske tropper trængt længere og længere tilbage, og til sidst står kampen ved brohovedet over Als-sund. Det lykkes de fleste danske soldater at komme over broen til Sønderborg, og herefter bliver broen ødelagt for at forhindre preusserne i at følge efter.

De tyske tropper bliver på Dybbølssiden af vandet, hvor de indstiller skydningen. De gør deres sejr op, mens de plejer de sårede og får styr på de mange tilfangetagne danske soldater.

Spilpersonerne befinder sig i skjul under et af halvtægene på skanse II, da stormen kommer. De første fremstormende preussere bliver mødt med massiv ild fra de resterende kanoner på stillingen. Preusserne bliver tvunget ud til siderne og derefter trængt tilbage af den danske geværild. Rundt om spilpersonerne lyder der masser af hurraråb, og et øjeblik er stemningen optimistisk. Men det er en stakket frist, og kort efter bryder preusserne igennem forsvarsværkerne, og nu er der dømt episk kamp på geværer, bajonetter og mandsmod. Spilpersonerne kæmper hårdt mod fjenden og det er en brav kamp, hvor de får nedlagt flere fjendtlige soldater.

Under kampen bliver en af spilpersonerne dog såret - ikke dødeligt, men nok til at han bliver gjort ukampdygtig. Der er nu lagt op til stort drama, hvor de to andre spilpersoner skal forsøge at redde deres kammerat - og samtidig er der måske masser af følelser og konflikter i klemme i denne intense situation. Hvem der bliver såret, er ikke fastlagt, og det kommer helt an på, hvordan spillet har udviklet sig hidtil. Umiddelbart er det oplagt, at det er Kristian, der bliver såret og Jakob bliver sat til at skulle hjælpe ham - men den modsatte situation kan også let forekomme, hvor det er den medicinkyndige, der pludselig er sat ude af drift...

Detalje og bilag**Krigsfangerne**

De danske krigsfanger bliver efter slaget ved Dybbøl sendt til forskellige lejre rundt om i det tyske rige. Fangerne bliver efter forholdene behandlet godt, og selvom de arbejder hårdt, har de tid til at slappe af, skrive breve og reflektere over tingenes tilstand. Fangerne får sågar en smule løn for deres arbejde, som de kan spendere på livets fornødenheder som mad, brændevin og måske lidt kvindeligt selskab. Det vigtigste for tyskerne er ikke, at fangerne skal nedværdiges og lide uforholdsvist meget - det er derimod blot at sørge for, at de ikke kan indgå i den danske hærstyrke.

Efter fredsslutningen bliver fangerne løsladt, og midt i november vender de første tilbage til Danmark.

For at du kan få et bedre indblik i forholdene for de tilfangetagne, har jeg vedlagt et autentisk brev fra en krigsfange, som var indsat i Therresienstadt i det nuværende Tjekkiet - en lejr der senere skulle blive koncentrationslejr under nazisternes ledelse knap hundrede år senere.

Kampen ender for spillpersonerne med, at de enten bliver taget til fange eller trængt tilbage til Sønderborg. Det er op til dig som spiller, hvilken slutning, du foretrækker. Er de taget til fange, bliver de ført til den tyske lejr. Er de trængt tilbage til Sønderborg, er der dømt stilhed efter stormen. Stemningen er yderst mat ovenpå dagens massive nederlag. Dagen sluttet af med stilhed og bønner, inden tømmere mændene efter slaget for alvor viser sig dagen derpå.

Dagen derpå

Dagen efter det store nederlag | er stemningen blandt de danske tropper præget af afmagt og angst for fremtiden. Overalt er folk fortvivlede, og mange leder desperat i lazaretterne efter overlevende kammerater. Mange finder, hvad de leder efter, men mange må gå forgæves og fortsætte i uvished.

Tyskerne fejrer sejren, mens de inspicerer de erobrede skanser. Befæstningerne er totalt udbombede, og mens soldaterne planter deres faner, er stemningen tyk af begejstring over den totale sejr. De første krigsfotografer ankommer for at dokumentere preussernes triumf. Kameraerne bliver stillet op, og soldaterne poserer stolt på de ødelagte stillinger.

Krigsfangerne bliver talt op, og herefter bliver de sendt

af sted mod lejre i selve Tyskland. Først til fods til Flensborg, hvor de overnatter i kirker og andre lignende installationer - og siden med lange tog. Er spillpersonerne blandt de tilfangetagne, er stemningen uden tvivl præget af ængstelse for det, der venter. Samtidig er det meget uvist, hvordan de kommer i kontakt med deres familier og pårørende i Danmark.

Hjemme på Svanevang kommer nyheden om stormen på Dybbøl først på formiddagen d. 19. april. Som altid er det stationsforstanderen, der overbringer de svære informationer, og han er tydeligt mærket af situationen. Han har selv en nevø ved fronten, og det præger ham selvfølgelig meget.

På dette tidspunkt, er der stadig ingen, der kender de enkelte soldaters skæbne. Det er umuligt at sige, hvem der er døde, hvem der er sårede, og hvem der er uskadede - for

ikke at tale om, hvem der er blevet taget til fange. Uvisheden og desperationen spiller endnu engang en væsentlig rolle hjemme på Svanevang.

Efterspillet

De næste mange måneder er præget af både ængstelighed og forløsning. I ugerne efter stormen på Dybbøl er alting præget af kaos. Soldaterne afventer tyskernes næste træk, og der går flere uger, før de endelige opgørelser over døde, sårede og tilfangetagne er gjort færdige.

Krigsfangerne bliver sendt til forskellige fangelejre i Tyskland og Østrig, og de tilbageværende soldater på Als har travlt med at forberede sig på de måske kommende kamphandlinger. På Svanevang modtager man enhver nyhed med kyshånd, og man følger begivenhederne tæt. Det vækker sikkert stor glæde, at de tre unge herrer er i live. Men sorgen rammer også Svanevang. Det viser sig nemlig, at staldkarlen Klavs er faldet ved skanse 6, hvor han blev ramt af et tysk skud i hovedet. Han døde på stedet og led ikke det mindste.

Efter nogle dage begynder brevene mellem fronten og Svanevang igen at kunne nå frem, og de efterfølgende uger er der uden tvivl en heftig brevveksling. Er spillpersonerne taget til fange, går der noget længere tid, før de kan sende breve. Efter nogle måneder er brevstrømmen dog normal og også de tilfangetagne spillpersoner kan frit skrive breve til deres pårørende.

Få uger efter det store slag bliver der indledt fredsforhandlinger i London. Men på trods af lange diskussioner om grænsedragninger og kontrol når parterne ikke frem til en løsning. I juni bryder krigen ud igen, og de preussiske soldater krydser Als-sund, hvorefter de uden den store kamp erobrer Sønderborg og Als. De danske tropper bliver evakueret med skibe, og den danske kampvilje er herefter brudt.

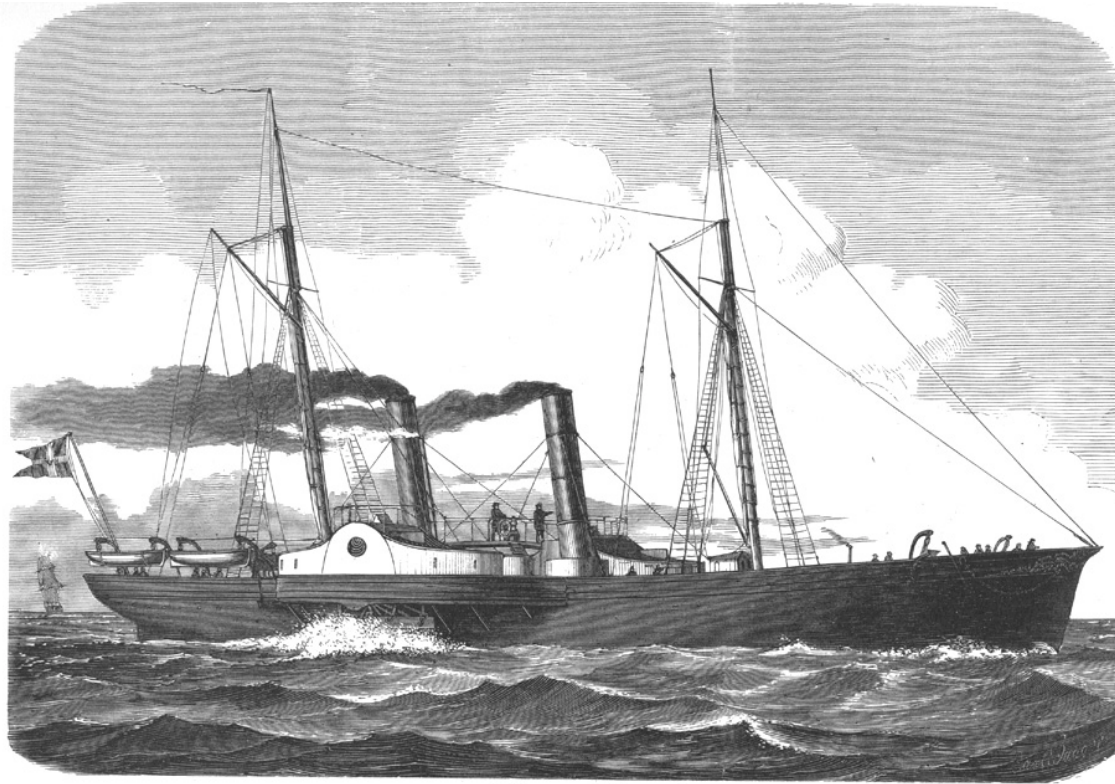

Det bliver igen til forhandlinger og endelig kan freden underskrives d. 30. oktober i Wien. Men det er ikke nogen letkøbt fred for danskerne. Nederlaget og det danske krav på et samlet kongerige har store konsekvenser. Slesvig og Holsten bliver taget fra Danmark og gjort til et fuldgældigt medlem af det tyske forbund. Derved har Danmark mistet store dele af dets landområder og befolkning, og den nye grænse kommer til at gå ved Kongeåen og syd for Kolding. Dette er et katastrofalt tab for Danmark og den danske folkesjæl - og i denne

historie er det endnu mere katastrofalt, for nu ligger den elskede præstegård pludselig syd for grænsen i det nye tyske rige...

Efter freden bliver alle krigsfanger løsladt og soldaterne bliver efterhånden hjemsendt, så de kan holde jul i fred og fordragelighed sammen med deres kære. Alle spillpersonerne er som sådan uskadte, men mon ikke de mange begivenheder har sat tydelige spor i deres sjæle mange år fremover?

Tredje akt

Jul igen,
Desperation,
Håb og
forløsning

Tredje akt

Øverblik

I tredje akt er krigen forbi. Julefreden har atter sænket sig over Danmark, men det er et forandret fædreland. Svanevang befinder sig ikke længere i det danske kongerige, men er blevet en del af Tyskland. Nederlaget og ydmygelsen står klart i folks bevidsthed, og det er nu tid til at komme ovenpå og leve livet videre.

I denne akt får historien sin afslutning og klimaks. Pastoren har atter inviteret de unge herrer fra København til at fejre julen på Svanevang. Der er dømt gensyn, tårer og forløsning, mens spilpersonernes interne konflikter bliver spillet ud og rundet af. Krigen har uden tvivl påvirket alle, og det interessante ligger i, om relationerne kan holde. Lever kærligheden, begæret og uskylden? Hvem tilsmiler lykken, og hvem går en mørk fremtid i møde?

Spilledertips

Timing og tidsforløb

Tredje akt er sandsynligvis den korteste af akterne. Den er ment som historiens afrunding, hvor dramaets løse tråde kan samles, og spilpersonerne kan nå frem til en form for forløsning. Det er selvfølgelig svært at sige præcist, hvor længe tredje akt vil strække sig over, men mit umiddelbare gæt er en times tid. Spillerne skal have lov til at spille sig varme igen på relationerne, og dramaet skal gerne udvikle sig videre fra første og anden akt. Men spillerne skal heller ikke gå døde - og der er stor sandsynlighed for, at de på nuværende tidspunkt gerne vil være færdige og få afsluttet historien på passende vis.

Tredje akt er den store episke afslutning, hvor melodramaet for alvor sætter ind. Ikke alle kan leve lykkeligt videre. Nogle må indgå kompromiser og nogle må se store skuffelser og nederlag i øjnene. Måske ender historien med forlovelser og gyldne fremtidsord - men måske ender den også i tragedie og personlig fornedrelse. Hvordan, udgangen på historien bliver, er selvfølgelig svært at forudse, og det er i høj grad op til dig og dine spillere, hvordan det hele ender.

På mange måder er tredje akt en gentagelse af første akt - men med begivenhederne under krigen som en vigtig baggrund. Først er der gensyn på stationen og herefter frokost tilbage på Svanevang. Klimakset kommer sandsynligvis til at udspille sig juleaften med gudstjeneste og efterfølgende julemiddag, hvor de store følelser og deres konsekvenser er i højsædet. Der er selvfølgelig mulighed for at fortsætte spillet i juledagene, og alternativt kan det store klimaks indfinde sig til julefesten. Som en afslutning på tredje akt og afrunding af scenariet som helhed er der endelig nytåret, som spillerne traditionen tro kan få lov til at beskrive.

Detalje

Kristians hjemkomst

Kristian har med stor sandsynlighed ikke været hjemme på Svanevang siden krigens afslutning. Han er først for nylig blevet hjemsendt fra hæren, og derefter har der ventet ham nogle forskellige opgaver i København.

Hvis du føler for det, kan han selvfølgelig godt have været vendt hjem før, men det giver den største dramatiske effekt, hvis gensynet først finder sted i

Gensyn på stationen

Tredje akt tager sin begyndelse på stationen i Udsted. Det er den treogtyvende december 1864, og toget fra kongeriget og Kolding ankommer om få minutter. Det er bidende koldt, og der ligger en let hinde af sne over landskabet. Vejret er gråligt, og det føles som om, at sneen kan begynde at falde igen hvert øjeblik, det skal være.

På perronen står pastoren og hans døtre. De venter på toget og på de unge herrer, som igen er inviteret til at holde jul på Svanevang. De har med stor sandsynlighed ikke set de tilrejsende siden sidste jul, og der er nu lagt op til det store gensyn.

Detalje

Udsted som tysk by

Det er meget op til dig som spilleder, hvor meget det nye tyske overherredømme påvirker livet i Udsted. Beboerne er selvfølgelig stadig dansksindede, og det er begrænset, hvor meget tyskerne har nået at chikanere folkene. Det tyske herredømme spiller mest af alt ind på folks mentale tilstand og om tanken om det frygtelige nederlag, de har lidt.

Men synes du, at tyskerne skal begå deciderede overgreb på de dansksindede, er du selvfølgelig også velkommen til at spille på dette. Der er på ingen måder tale om etnisk udrensning eller folkemord, men tyskerne begynder på en regulær chikane af de dansksindede for at fremme den tyske sag. Blandt andet bliver tysk senere indført som eneste officielle sprog, og kun tyske skoler bliver tilladte.

I toget sidder Jakob, Jens-Peter og sikkert også Kristian. De er blevet hjemsendt fra hæren og deres eventuelle tilfangetagelse. De har rejst længe for at nå frem til Svanevang, og omkring middagstid passerer de den nye danske grænse syd for Kolding. Ved grænsen gør toget holdt i et længere stykke tid, før det endelig bevæger sig de sidste mil til Udsted og de ventende på stationen.

Efter et kvarters forsinkelse ankommer toget endelig til Udsted, hvor mange af passagerne står af. Stationsforstanderen har travlt med at dirigere dragerne og bagagen, og når alle er stået af toget, løfter han hånden og puster hårdt i fløjten. Han byder de unge herrer velkommen hjem, hvorefter han går indenfor i stationsbygningen.

Der er nu mulighed for den helt store gensynsscene, inden kanen fører spillpersonerne tilbage til Svanevang og den efterfølgende frokost.

Tilbage på Svanevang

Når spillpersonerne ankommer til Svanevang, venter Maren med frokost og brændevin. Den gamle præstegård ligner sig selv, og det er svært at spore de store forandringer, der er sket det seneste år.

Frokosten består som altid af forskellige danske retter med sild, blodpølse og flæsk i store mængder. Brændevinen er hjemmelavet, men øllet er i år købt på markedet i Christiansfeld. Maren undskylder meget, at hun ikke har haft tid til at brygge selv. Det er der dog ingen grund til, for resultatet er en langt bedre øl. Det er bajersk øl importeret direkte fra tyske bryghuse i München, og mon ikke at en rigtig kender kan smage dette? - også selvom Maren absolut ikke siger noget om det...

Efter frokosten er der tid til hygge og til at komme ind på hinanden igen. Måske er det tid for spadsereture i vintervejret og romantiske møder i de små kamre. Ellers er der også tid til samtaler om vidt og bredt, og der er uden tvivl mulighed for et slag l'hombre oven på et glas portvin eller cognac. Men på trods af den glade gensynsstemning, er det også vigtigt, at dramaet efterhånden trænger sig på i form af spillpersonernes dagsordner og følelser.

Julegudstjenesten

Juleaften indledes som altid med gudstjeneste i kirken. I år strømmer folk til som aldrig før, og den nye situation får dem til at stå endnu mere sammen i den svære tid. Pastorens prædiken er selvfølgelig ventet med spænding, og det forventes, at den i år kommer til at handle meget om de personlige relationer, forholdet til Gud og om at se fremad mod lyset og bedre tider - og det forventes også, at den bliver langt mindre politisk end året forinden.

Efter gudstjenesten roser alle prædiken til skyerne - inklusive skolemesteren, der er blevet meget sentimental og mild efter krigen. Folk fra hele sognet kommer for at byde Kristian velkommen hjem, og de ønsker samtidig hele familien Nellemann held og lykke i det kommende år. Mange hilser også høfligt på Jens-Peter og Jakob og siger, at de er glade for at se dem tilbage igen. Og det er tydeligt, at mange ser dette som et tegn på et forestående bryllup mellem dem og pastorens to døtre. Men der er sikkert også mange mistænkelige og forargede blikke, der husker eventuelle udskejelser og skandaler ved sidste års julefest.

Detalje og bipersoner

Udskejelser i tyendet

Det har været et dramatisk år, og det har også sat sit præg på tyendet på Svanevang. Staldkarlen Klavs faldt i slaget ved Dybbøl, og hans stilling er nu blevet besat af en anden ung mand ved navn Jesper. Han er en venlig ung knægt på knap tyve år, der er god til sit arbejde, men han kan på ingen måder leve op til mindet om Klavs. Han er ganske udadvendt og snakkesaglig, men han er grundlæggende lidt kedelig og mangler det glimt i øjet, som Klavs havde.

Stuepigen Vera er midt i krigens angst blevet gift med sin kæreste fra landsbyen. Hun er nu blevet frue i sin egen lille husholdning og har derfor sagt sit arbejde op. Der er i stedet kommet en ung tysk pige til, som dog taler udmærket dansk. Hun hedder Ute, og er ganske sød og nydelig. Hun nægter at tale om politik og krigen, og gør alt for at være så hjælpsom, som overhovedet muligt.

Maren og Lisbeth er stadig faste kræfter i husholdningen, men de er begge blevet noget mere sammenbidte og stille siden sidste år. Hunden Werther lever i bedste velgående, men den gamle mor er gået bort - ikke så meget på grund af krigen, men mere grundet hendes yderst fremskredne alder.

Juleaften

Efter gudstjenesten er der travlt tilbage på Svanevang, hvor alle kæmper for at blive klar til selve juleaften.

Traditionen tro består julemiddagen af farseret gæsesteg med brunede kartofler og den eksklusive tyttebærkompot, som kun Maren kan lave. Rødvinen er ikke så fin som sidste år, men den smager dog udmærket, og Kristian har jo ikke haft mulighed for at hente flere flasker i Frankrig.

Efter middagen åbnes de store døre, og juletræet kan skinne i al sin glans på spilpersonerne. Herefter er der lagt op til afslutning af dramaet over julegaver, konfekt og andre gode sager, som der er blevet plads til trods de mange tragiske timer, der er gået forud.

Det er næsten umuligt at forudse, hvordan spillet kommer til at forme sig denne juleaften. Der er mulighed for både lykkelige historier og store tragedier. Det er denne aften, at forlovelser skal proklameres, dueller annonceres og store melodramatiske scener skal udspilles. Det er nu, at skuffelser skal siges højt eller ties for evigt. Det er nu, at troskaben og kærligheden kommer til at få sin endelige dom. Og det er nu, fremtiden for spilpersonerne bliver defineret.

Flere scener

Hvis ikke dramaet opnår et passende klimaks juleaften, er der selvfølgelig også nogle juledage at tage af. Her er der mulighed for masser af rænkespil, spadsereture og misundelige blikke, og alternativt kan det være, at det store brag kommer til at udspille sig til den årlige julefest - ganske som i første akt.

Men dramaet må nødvendigvis nå sin afslutning inden fjerde juledag, hvor de unge herrer skal rejse hjem til København. Det ligger fast, og om ikke andet, så har du det at pejle efter.

Afslutningen

Når de sidste store dramaer har udspillet sig, er det tid for hjemrejsen. Måske er det en lykkelig afsked med „vi ses“ og „jeg vil altid elske dig“, men det kan også være en tårevædet afsked, hvor underliggende følelser og desperation er i højsædet.

Toget afgår fra Udsted station ved middagstid, og stationsforstanderen står klar med sin fløjte og sit store overblik. Han hilser pænt på spilpersonerne og ønsker de unge herrer en god hjemrejse. Herefter dukker toget op og tager sine passagerer med. Stationsforstanderen fløjter, kedlerne svarer og roligt sætter lokomotivet sig i bevægelse igen.

Toget forsvinder ud i det snedækkede landskab, og snart kan man kun se røgøjlen fra den varme dampkedel. I kupeerne suser landskaberne forbi, og efter kort tids kørsel passerer man grænsen til Kongeriget. Nogle timer senere ankommer toget til Fredericia og nu venter kun en længere sejltur, før lysene fra København kan skimtes i horisonten.

Tilbage på stationen står de efterladte, og kun spillerne ved, hvilke tanker, der går gennem hovederne på vores hovedpersoner...

Nytåret

Som en lille epilog på tredje akt og scenariet som helhed kan du lade spillere beskrive det efterfølgende nytår. Hvad foretager spilpersonerne, og hvordan har de det med det nye år? Er det et glædeligt nytår, eller er smerten og det uforløste i højsædet? Er de tilfredse med tingenes tilstand, eller burde de have handlet anderledes?

Spørgsmålene er sikkert utallige, og mange af svarene vil stå hen i det uvisse. Dramaet er ovre. Tilbage er kun erindringen om en historie og en tid, der for altid vil påvirke Svanevang og det gamle kongerige... Erindringen om en svunden tid, der aldrig vil komme tilbage...

Herefter er der vist kun at sige farvel og tak, og håbe at spillerne har haft en uforglemmelig oplevelse.

Appendiks

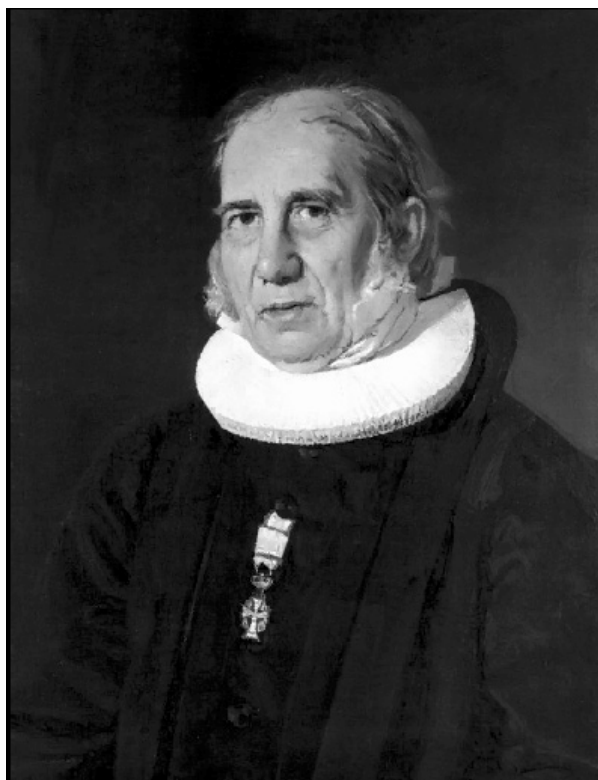
Historisk baggrund
Litteraturliste
Bilagsoversigt

Historisk baggrund

Svanevang er et scenarie med melodrama og store følelser. Men det er også et historisk scenarie, hvor det er væsentligt at forstå noget af den baggrund, der ligger bag de store begivenheder – de nationale tanker og politiske spil.

Vi befinder os i midten af 1800-tallet, og stemningen i Danmark er præget af nationalromantik, borgeridyl og de moderne tider, som langsomt vinder indpas. Romantikken og biedermeierkulturen er på vej til at blive afløst af nye idealer og ideer. Det moderne gennembrud er på vej

med naturalismen og naturvidenskaben som de store forbilleder – kunsten er ikke længere en idealiseret verden, hvor romantikken er det ophøjede ideal; nu handler det om virkeligheden, om kausale sammenhænge og om større frigørelse af den borgerlige moral – og med store konsekvenser til følge for kulturen og selvopfattelsen.

Rammen er krigen i 1864, og Nationale nederlag og romantisk opblomstring Baggrunden til krigen i 1864 ligger i de store nationale bevægelser, der i løbet af 1800-tallet skyllede igennem Europa i form af omvæltninger, frie forfatninger og national bevidsthed.

Nationale nederlag og romantisk opblomstring

I Danmark var kimen til udviklingen allerede blevet lagt i århundredets start, hvor vi havde lidt store nationale nederlag. I 1801 tilintetgjorde Englænderne den danske flåde for at forhindre den i at falde i Napoleons hænder og i 1807 bombarderede de København. I 1813 gik den danske stat bankerot, og året efter mistede vi Norge. Nederlagene havde bragt den danske selvfølelse på et minimum, og i de efterfølgende årtier begyndte kunstnere og intellektuelle i stor stil at lede efter den særlige danske folkesjæl. Digtere som Adam Oehlenschläger, H. C. Andersen, B. S. Ingemann og N. F. S. Grundtvig begyndte at grave i de gamle danske folke-myter, og en gruppe talentfulde malere fra kunstakademiet – guldaldermalerne – begyndte at male det danske landskab i romantiske farver og med stor vægt på mindesmærker og andre henvisninger til vor stolte fortid. Bevægelserne var inspireret af romantikken i udlandet med Goethe som en af de store forgangsmænd. Resultatet blev romantiske ideer om "det særlige danske sindelag" og "det ophøjede folk".

I København udviklede romantikken sig i 1820'erne og 30'erne, hvor kulturlivet i høj grad var dikteret af nationalromantiske skikkelser som J.L. Heiberg og Adam Oehlenschläger. I digte og teaterstykker som *Guldhornene* og *Elverhøj* dyrkede "eliten" danskheden, og det nationale sammenhold blev stærkere og stærkere for hver dag.

Disse ideer og bevægelser vandt hurtigt indpas, og da der samtidig begyndte at opstå spændinger mellem dansk og tysk i de sydlige hertugdømmer Slesvig og Holsten var der ikke langt fra kunstneriske ideer til en reel politisk bevægelse.

Med prominente skikkelser som Orla Lehmann og N. F. S. Grundtvig i spidsen dannedes den nationalliberale bevægelse, og snart efter kom spørgsmålet om danskheden og forholdet til nabolandene på den politiske dagsorden.

Hertugdømmerne – det evige stridsæble

Det centrale i de fleste konflikter for Danmark i midten af 1800-tallet var de sydlige hertugdømmer Slesvig og Holsten. Fra ældgammel tid havde disse været tilknyttet Danmark i en slags selvstændig enhed, der sammen med kongeriget Danmark udgjorde det samlede rige. De tre hertugdømmer havde altid været kulturelt tilknyttet både Danmark og det tyske rige, og befolkningen var delt mellem tysk- og dansksindede – det nordlige Slesvig var mest knyttet til Danmark, mens Sydslesvig og Holsten traditionelt hældede i tysk retning.

Rent økonomisk og kulturelt havde hertugdømmerne en stor betydning. Omkring en tredjedel af den samlede danske befolkning var bosiddende her, og teknologisk og økonomisk var hertugdømmerne langt mere udviklede

end resten af Danmark.

I 1840'erne udviklede kulturkløften sig til en regulær sprogstrid, hvor fronterne mellem de to kulturer efterhånden blev trukket hårdere og hårdere op. Det handlede blandt andet om hvilke sprog, der skulle tales i stænderforsamlingerne.

Ejderpolitikken kontra helstatspolitikken

Med sprogstriden og de nye nationalliberale kræfters indflydelse begyndte store folkelige vækkelser at vise sig i hertugdømmerne. De tysksindede fandt sammen i store fællesskaber og de dansksindede samledes i titusindvis til store folkelige arrangementer på Skamlingsbanken syd for Kolding. Lehmann og Grundtvig var de store talere, hvor udtalelser om "fosterbroderskabet mellem Slesvig og Danmark" og "tyskerne som herskersyge, bryske og krigeriske..." prægede dagsordenen.

Striden spidsede til, og i 1842 foreslog flere tyske aviser, at hele Danmark burde slutte sig til det tyske forbund. Det gjorde den nationalliberale leder Orla Lehmann så vred, at han kom med den berømte udtalelse om "Danmark til Ejderen".

Og netop spørgsmålet om Danmark til Ejderen var et af de centrale spørgsmål i tidens politiske spil. Traditionelt havde Danmark ført en helstatspolitik, hvor både kongeriget og hertugdømmerne skulle indgå på lige fod i det danske rige. Men med de nye nationalliberale kræfter begyndte flere og flere at arbejde hen i mod en ejderpolitik, hvor Danmarks rige skulle gå til Ejderen – ved grænsen mellem Slesvig og Holsten. Derved ville Slesvig blive tættere knyttet til Danmark, mens Holsten ville nærme sig det tyske forbund mod syd. Argumentet var blandt andet, at Ejderen fra ældgammel tid havde været grænsen mellem tysk og dansk kultur, og at denne linie aldrig skulle brydes.

Revolutionære stemninger

I 1848 begyndte revolutionerne at strømme igennem Europa. Borgerne i flere lande krævede frie forfatninger, og disse bevægelser nåede også til Danmark og hertugdømmerne. I Slesvig-Holsten krævede de tysksindede deres egen fri forfatning, der samtidig skulle gøre hertugdømmerne til fuldgældige medlemmer af det tyske forbund. De sendte en delegation af sted mod København, for at stille kongen deres krav. I de danske rækker opstod lignende krav om en fri forfatning. Med Orla Lehmann i spidsen gik omkring 15.000 borgere på gaden for at stille deres krav til kongen – en modreaktion på slesvig-holstenernes planer. Kongen gik overraskende med på folkets krav og begyndte samme dag forhandlin-

Ejderpolitikken kontra helstatspolitikken

ger om udarbejdelsen af en grundlov.

I Slesvig-Holsten lurede oprøret. Nok var kongen gået med til at, der skulle udarbejdes en fri forfatning, men det blev hurtigt klart, at det skulle være en fælles forfatning for Danmark og Slesvig (ejderpolitikken) og ikke en selvstændig for Slesvig-Holsten. De tysksindede borgere begyndte en militær mobilisering, og samtidig sendte danskerne tusindvis af soldater til hertugdømmerne for at forsvare den danske folkesjæl.

Treårskrigen

Borgerkrigen var uundgåelig, og d. 9. april 1848 blev det første slag i treårskrigen udkæmpet ved Bov. Danskerne vandt en stor sejr over de utrænede og dårligt udrustede oprørere, og jublen ville ingen ende tage i Danmark. Krigen sendte en sand euforisk stemning gennem Danmark og det store nationale sammenhold er siden blevet kendt som "ånden fra '48".

Men tingene gik ikke, som man forventede det i kongeriget, og krigen tog til i omfang. Det tyske forbund med Preussen i spidsen besluttede sig for at sende soldater til hertugdømmerne for at hjælpe de tysksindede oprørere mod den danske overmagt. Pludselig var den slesvig-holstenske og tyske hær meget større end den danske, og efter hårde kampe blev danskerne trængt tilbage til Als og ud af Slesvig nord for Kongeåen.

Der blev indgået en våbenstilstand, men de efterfølgende forhandlinger førte ikke nogen fred med sig. Kongen havde i samarbejde med de nationale kræfter nedsat en forsamling, der skulle udarbejde en grundlov for Danmark og Slesvig med udgangspunkt i ejderpolitikken – og det ændrede den militære situation ikke ved.

Krigen brød ud igen i foråret 1849. Trods en massiv oprustning fra danskernes side vandt tyskerne flere militære sejre, og de danske tropper blev trængt længere og længere tilbage. Tyske tropper besatte dele af Jylland, danskerne var trængt i bund. Men krigslykken vendte, og med en snedig plan lykkedes det at smugle tusindvis af danske soldater med skib fra Djursland til den belejrede fæstning i Fredericia. Med et modigt udfald lykkedes det de danske tropper at bryde belejringen i et blodigt slag. Herefter kunne de danske soldater afskære forsyningslinierne til de tyske besættelsestropper, og nederlaget fik

preusserne til at trække sig ud af krigen.

Slaget ved Fredericia og preussernes tilbagetog fik dog ikke slesvig-holstenerne til at opgive deres kamp for selvstændighed. Krigen lå stille et års tid, mens stormagterne forsøgte at mægle i konflikten. I 1850 gik krigen ind i sin sidste fase, og i juni mødte slesvig-holstenernes den danske hær ved Isted i krigens sidste og afgørende konfrontation. Slaget blev det blodigste i Nordens historie. Ved aftenstide havde danskerne vundet og gjorde dermed en ende på krigen. Slesvig-holstenerne opgav herefter deres kamp for selvstændighed, og der blev endelig sluttet fred.

Grundloven, helstaten og den nationale opblomstring

Midt i de blodige begivenheder under krigen blev den danske grundlov underskrevet d. 5. juni 1849. Enevælden var afskaffet, og der ventede Danmark en demokratisk fremtid. På trods af den danske sejr lykkedes det dog ikke at gennemføre ejderpolitikken. Under stort pres fra stormagterne blev Danmark tvunget til at kun at lade grundloven gælde for kongeriget – hertugdømmerne gik tilbage til deres gamle styreform med stænderforsamlinger. I 1855 blev der dog vedtaget en ny forfatning, der kom til at gælde for hele det samlede danske rige – en tilbagevenden til helstatspolitikken.

Den danske sejr i treårskrigen og den nye grundlov medførte en massiv nationalfølelse i Danmark. Man havde vist, at man kunne slå tyskerne, og "ånden fra '48" prægede stemningen i mange nationalromantiske sind. Skamlingsbanken, den danske landsoldat og Dannevirke blev symboler på danskheden og den danske uovervindelighed. I folks bevidsthed handlede det om, at sammenholdet og kløften kunne slå selv den mest overlegne modstander på flugt.

Novemberforfatningen - tilbage til ejderpolitikken

I årene efter treårskrigen var den danske selvfølelse på et absolut højdepunkt. Igennem 1850'erne gik det godt for det danske land og freden herskede trods spændingerne i hertugdømmerne.

Men freden kunne ikke blive ved. Det skulle vise sig umuligt at holde konflikten mellem dansk og tysk nede, og i 1863 besluttede den danske regering sig for at skære igennem og vende tilbage til Ejderpolitikken. I marts meddelte regeringen, at de ville udarbejde en fælles forfatning for kongeriget og Slesvig. Holsten skulle derudover have deres egen frie forfatning, og hertugdømmet skulle være i personalunion med Danmark og Slesvig.

Disse nye planer var klart i strid med stormagtsaftalerne fra 1852, hvor Danmark forpligtede sig til at føre en helstatspolitik. Nok var de fleste af stormagterne travlt optagede af indre gøremål, men især det tyske forbund, med deres militaristiske kansler Bismarck i spidsen, reagerede kraftigt på de danske planer.

Danskerne lod sig dog ikke rokke, og kongen var villig til at underskrive den nye forfatning. Men tingene gik ikke som forventet, og ganske pludseligt døde den folkekære Frederik VII pludseligt i november, inden forfatning var signeret. Der udbrød panik i den danske regering. Kongen var den sidste levende af sin slægt, og den nye konge, Christian IX, var af delvis tysk afstamning – og efter sigende mere tysksindet end dansksindet. Man frygtede, at han ikke ville underskrive den nye forfatning. Samtidig pressede stormagterne på, for at få danskerne til at opgive ejderpolitikken.

Regeringen satte et hårdt pres ind mod kongen og truede med at gå af, hvis han ikke gav sin underskrift. Kongen protesterede og bad om udsættelse, men efter to dages forhandlinger gav han efter. Han underskrev novemberforfatningen og gav derved uvilligt startskuddet til den efterfølgende krig.

Øptakt til krig

Novemberforfatningen var lige den undskyldning, som tyskerne manglede for at indlede en krig mod Danmark. Bismarck og hans regering havde længe ønsket en krig mod Danmark – de ville udvide det tyske rige til også at omfatte hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg. De tyske aviser skrev om danske overgreb på det tyske flertal, og den tyske folkestemning blev gevaldigt pisket op. Idet den nye forfatning var i strid med aftalerne fra '52, ville stormagterne ikke hjælpe danskerne mod en tysk aggression. Danmark stod ganske isoleret i den storpolitiske spil, og trods ihærdige forhandlinger rykkede krigen nærmere og nærmere hen over vinteren.

I december truede Bismarck med at besætte Holsten fra den første januar, og man gjorde det klart, at man ville rykke videre ind i Slesvig, hvis det skulle være nødvendigt. Trods presset lod danskerne det meste af december gå uden at foretage sig noget. Den 23. december rykkede de første tyske tropper ind i Holsten. De danske soldater trak sig tilbage til Slesvig og Dannevirke, hvor de tog opstilling og afventede deres skæbne.

I nogle hektiske juledage forhandlede politikerne på højtryk, men enden blev at regeringen gik af nytårsaften. D. G. Monrad blev udnævnt til ny konseilspræsident (statsminister). Han var mere orienteret mod en helstatspolitik end den gamle regering, men på dette tidspunkt, var det for sent. Bismarck var fast besluttet på krig, og der var intet, den danske regering kunne gøre.

Midt i januar stillede tyskerne et ultimatum til danskerne: De skulle ophæve novemberforfatningen inden for 48 timer. Ingen magter i Danmark kunne efterleve dette ultimatum, og fra da af var krigen en tragisk kendsgerning.

Folkestemningen i Danmark var dog optimistisk trods krigstruslen. Mange huskede forrige krig, og "ånden fra '48" sad stadig dybt i de nationalbevidste danskere – man havde vundet over tysken én gang og man kunne gøre det igen. Sammenholdet var det vigtigste, og det forstod de kujonagtige tyskere sig ikke på.

Krigens udfald skulle dog vise, at de store nationale ideer ikke kunne holde stik i den virkelige verden, og den danske selvfølelse fik sig et gevaldigt knæk i den efterfølgende krig.

Flugten fra Dannevirke

Den første februar rykkede den tyske hær over grænsen til Slesvig. Danskerne havde taget opstilling ved Dannevirke, som fra gammel tid havde forsvaret riget fra indtrængere. Forholdene var dog yderst gunstige for de tyske soldater. Der herskede hård frost, og de omkringliggende vådområder var frosset til is. Det lå derfor frit for tyskerne at gå uden om Dannevirke og falde danskerne i ryggen.

Problemerne ved Dannevirke var tydelige for den danske militære ledelse med general De Meza i spidsen.

Skanserne ved Dannevirke var tilmed i yderst dårlig stand, og det ville være lettere og bedre at forsvare Danmark længere inde i landet ved enten Dybbøl eller Fredericia.

Den fjerde februar tog ledelsen en vigtig beslutning om at rømme Dannevirke og efterlade det gamle fæstningsværk til tyskerne. I nattens mulm og mørke trak de danske tropper sig tilbage, og der gik flere timer, før fjenden opdagede, hvad der var foregået.

Tilbagetrækningen fik store konsekvenser for selvfølelsen i Danmark. Mange følte sig forrådt af politikerne og de ledende officerer, og der blev stillet krav om De Mezas afgang. Militærtaktisk var tilbagetrækningen dog en fornuftig beslutning, men den kostede alligevel den aldrende general sit job – man havde brug for en syndebug for rømningen af det vigtige nationale symbol.

Slaget ved Dybbøl

De danske tropper trak sig tilbage til skanseværket ved Dybbøl nær Sønderborg. Tyskerne indledte en belejring af skanserne. De måtte holde den danske hær stangen for ikke at risikere at få skåret forsyningslinierne over ved et eventuelt dansk udfald.

I løbet af februar og marts kom det til enkelte træfninger, hvor de danske soldater blev trængt tilbage fra deres forposter og helt ind i skanserne. Samtidig hentede tyskerne det tunge og meget moderne artilleri frem fra gemmerne i Berlin, og et af verdenshistoriens kraftigste bombardementer tog sin begyndelse.

Slaget ved Dybbøl stod som en ren militær pragt-opvisning fra Bismarcks side. Han ville demonstrere sit nyeste isenkram overfor omverdenen, og den 18. april skulle fremvisningen stå. Midt på formiddagen holdt det intense bombardement af skanserne op, og stormen kom

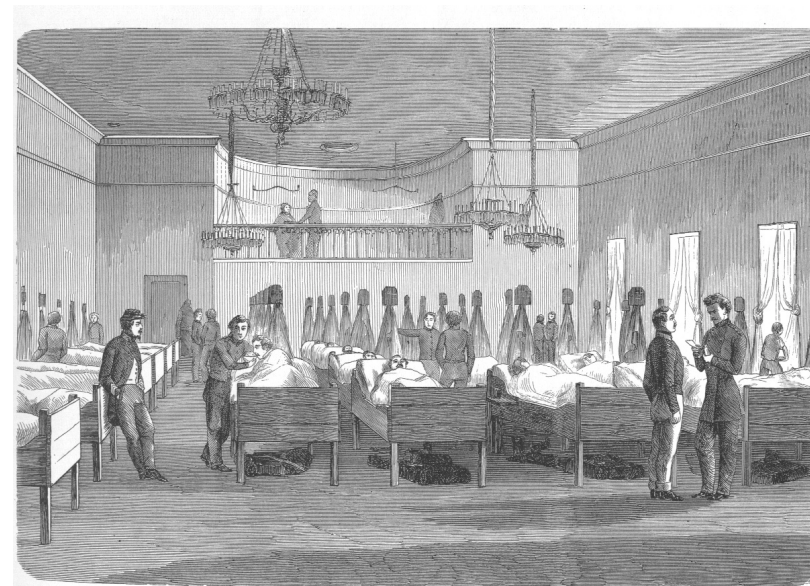
kort efter. Trods de moderne våben, overmagten og den overlegne taktik lykkedes det de danske soldater at holde tyskerne hen i timevis. Men resultatet var givet på forhånd, og til sidst måtte danskerne trække sig tilbage til Als. Tyskerne havde vundet en knusende sejr og deres rus ville ingen ende tage. Verdenshistoriens første krigsfotografer strømmede til, mens sejren blev fejret. Danskerne var slagne og ydmygede, men nægtede at give op...

Resten af krigen

Mens preussiske soldater havde belejret den danske hær ved Dybbøl havde østrigske soldater besat Jylland op til Limfjorden. Formålet var et udmagre Danmark økonomisk. Som modreaktion havde danske krigsskibe iværksat en blokade af de tyske havne, men uden nævneværdigt resultat.

Efter slaget ved Dybbøl blev der indgået en våbenhvile og fredsforhandlingerne begyndte i London. Tyskerne krævede, at Danmark skulle afstå hertugdømmerne og ville have den nye grænse til at gå i linie fra Aabenraa til Tønder. Danskerne nægtede og ville ikke gå med til en grænse længere nordpå end ved Dannevirke og Slien. Forhandlingerne gik i hårdknude, og i juni brød krigen ud igen.

Tyskerne krydsede Als-sund og erobrede øen uden den store kamp, mens de danske styrker trak sig tilbage via skibe til Fyn. Den danske modstand var nu overvundet, og trods en enkelt dansk sejr i et søslag ved Helgoland, var den tyske sejr nu komplet.

Efterspillet

I oktober begyndte de endelige fredsforhandlinger i Wien. Danmark kunne intet stille op efter nederlaget, og man måtte afstå hertugdømmerne til det tyske rige. Den nye grænse kom nu til at gå langs Kongeåen og syd for Kolding – langt nordligere end nogen havde regnet med.

Det var ikke kun militært, at Danmark havde tabt krigen. Danmark led også et massivt moralsk og økonomisk nederlag. Man havde mistet en tredjedel af sit areal og et tilsvarende befolkningsgrundlag. Samtidig var den kraftige nationalromantik skudt i småstykker, og det varede mange år, før den danske folkesjæl begyndte at hele igen.

Litteraturliste

Om krigen 1864 – politisk og militært:

For folk og fædreland – historien om Danmark i krig 1800-1945; af Johnny Thiedecke
 Danmarks historie – 1850-1900; redigeret af Olaf Olsen
 Den danske revolution – 1830-1688; af Olaf Søndberg
 1864 – for Gud, Konge og Fædreland; rollespilsscenario af Klaus Dhiin og Søren Høper.

Om nationalromantik og folkesjælen:

Dansk litteratur – fra runer til graffiti; redigeret af Keld B. Jessen m.fl.
 Dansk litteraturhistorie – bd. 5 – 1807-1848; af Steffen Auring m.fl.
 Dansk litteraturhistorie – bd. 6 – 1848-1901; af Steffen Auring m.fl.
 Grundtvig – Danmark til lykke – en biografi; af Finn Abrahamowitz
 Litteraturhåndbogen; redigeret af Ib Fischer Hansen m.fl.

Detaljer og stemning:

Forførerens dagbog; af Søren Kierkegaard
 Kierkegaard; af Ole Morsing
 Tine; af Herman Bang
 Ved Vejen; af Herman Bang
 Borte med Blæsten; filmatiseret af Victor Flemming
 Mansfield Park; af Jane Austen
 Emma; af Jane Austen
 Peters Jul; af J. Krohn
 Majgækken; rollespilsscenario af Sanne Harder

Billeder og tegninger:

To hundrede træsnit – tegninger fra krigen i Danmark 1864
 Vilhelm Hammershøi; ved museumsdirektør Anne-Birgitte Fonsmark
 Hammershøi – Painter of Stillness and Light; ved Hanne Finnsen m.fl.
 Gyldendals leksikon på CD-ROM – redigeret af Jakob Hald Pedersen

Diverse internetsider:

www.milhist.dk/1864 - om krigen i 1864
www.1864.dk - museet ved Dybbøl banke
www.sb.aau.dk/service/undermenuer/dig_aviser.htm - Statsbiblioteket i Århus' samling af digitale aviser – herunder Fædrelandet
www.danskebilleder.dk - stor database med danske billeder
 Det kongelige biblioteks billedbase

Bilagsorversigt

Spilpersonark

Frederik Aksel Nellemann
 Kristian Nellemann
 Emilie Maria Louise Nellemann
 Agnes Magdalene Nellemann
 Jakob Levin Sørensen
 Jens-Peter Abildgaaard

Oversigter og kort

Oversigt - første akt
 Oversigt - anden akt
 Oversigt - tredje akt
 Kort over Sønderjylland
 Historisk tidslinie

Handouts

Maleriet på Svanevang
 Hele udgaven af Fædrelandet 22/12 1863
 Forsider til Fædrelandet, 1-4/2 1864 samt 6/2 og 9/2 1864
 Hele udgaven af Fædrelandet 23/12 1864
 Den tapre landsoldat
 Telegram om rømningen af Svanevang
 Indkaldelsesbrev til Jens-Peter
 Indkaldelsesbrev til Jakob
 Indkaldelsesbrev til Kristian

Andre bilag

Brev fra krigsfange
 Minileksikon